

Voorzitter: Thurlings

Tegenwoordig zijn 63 leden, te weten:

Thurlings, Van der Werff, Uijen, Eij-sink, Versloot, Vermeer, Post, Vrou-wenvelder, Kloos, Kreutzkamp-Scho-tel, Van Kuik, Franssen, Von Meijen-feldt, Tummers, Broeks, Netjes, Van Hulst, De Rijk, Lamberts, Vogt, Mol, Tjeerdsma, Horbach, Terwindt, Nagel, Steenkamp, Van der Werf-Terpstra, Van de Rakt, De Vries, Vonk-van Kal-ker, Gooden, Kaland, Wiebenga, Os-kamp, Steigenga-Kouwe, Christiaanse, Oudenhoven, W. F. de Gaay Fortman, Zoon, Trip, Meuleman, Simons, d'An-cona, Baas, Van Hemert tot Dingshof, B. de Gaay Fortman, Veen, Heijne Makkreel, Vonhoff-Luijendijk, De Jong, De Cloe, Fischer, Zoutendijk, Van Kleef, Van Waterschoot, Van der Jagt, Diepenhorst, IJmker, Kremer, Schlin-gemann, Van Veldhuizen, Van Krim-pen en Van der Meer,

en de heren Wiegel, Vice-Minister-Pre-sident, Minister van Binnenlandse Za-ken, Van der Klaauw, Minister van Bui-tenlandse Zaken, Scholten, Minister van Defensie en Van Amelsvoort, Staatssecretaris van Financiën.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mee, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Letschert en Feij, wegens verblijf bui-tenslands;

Maris, wegens ziekte;

Voor vandaag en morgen: Voûte en Van Tets, wegens verblijf buitens-lands.

Deze berichten worden voor kennisge-ving aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat is ingekomen een brief van de Voorzitter van de Tweede Kamer, houdende mededeling, dat door 30 le-den van die Kamer overeenkomstig ar-tikel 61 van de Grondwet bij schrijven van 14 mei 1980 de wens te kennen is gegeven, dat de Aanvullende Over-eenkomsten tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Bondsrepubliek Duitsland betreffende het vergemak-

kelijken van de toepassing van het Eu-ropees Verdrag betreffende uitleve-ning, van 13 december 1957, en het Eu-ropees Verdrag aangaande de weder-zijdse rechtshulp in strafzaken van 20 april 1959, Wittem, 30 augustus 1979 (stuk nr. 16 151) aan de uitdrukkelijke goedkeuring van de Staten-Generaal zullen worden onderworpen.

De besluiten, welke na overleg met het College van Senioren zijn genomen, alsmede de lijst van ingekomen stuk-ken met de door mij gedane voorstel-len liggen voor de leden ter inzage. De op het vorenstaande betrekking heb-bende stukken zullen in de handelin-gen worden opgenomen. Ingevolge artikel 41 van het Reglement van Orde liggen ook de notulen van de vorige vergadering voor de leden ter inzage. Tenzij enig lid hiertegen vóór het einde der vergadering bezwaar maakt, zal worden aangenomen, dat de Kamer akkoord gaat met de voorstellen en dat zij de notulen goedkeurt.

Van de Ministers van Financiën en van Sociale Zaken heb ik bericht ontvan-gen, dat zij verhinderd zijn de vergade-ning bij te wonen. Zij zullen bij de be-handeling van de onderwerpen hun departement betreffende, zo nodig, vervangen worden respectievelijk door de Staatssecretaris van Financiën en de Minister van Binnenlandse Za-ken.

Aan de orde is de **stemming** over de motie-Simons c.s. betreffende het BTW-tarief van dag- en nieuwsblad-abonnementen.

(Gedrukt stuk Eerste Kamer, zitting 1979-1980, nr. 40).

De beraadslaging wordt heropend.

□

De heer **Simons** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Op 12 februari van dit jaar verzocht ik u de stemming over de onderhavige motie aan te houden omdat stemming op die datum zou beteke-nen, dat er toch wel zeer laat over deze

materie een uitspraak van de Kamer zou komen. Daar het toch zeer laat was geworden – dit was overigens niet aan de indieners te wijten – leek het mij – en met mij de Kamer – gewenst deze motie aan te houden, opdat op een la-ter tijdstip wellicht iets meer gezegd zou kunnen worden over de concrete gevolgen van deze omzetbelasting. De Staatssecretaris merkte immers op 19 december op, dat hij nog niet be-schikte over recente cijfers, die erop zouden wijzen, dat als gevolg van de verhoging van de o.b. sprake zou zijn van een meer dan gebruikelijke opzeg-ging van abonnementen op dag- en nieuwsbladen. Wellicht was zulks op een later tijdstip nog mogelijk. Alvo-rens nu iets te zeggen over deze moge-lijke gevolgen, geef ik nog even een korte samenvatting van de tot dusver-re gehanteerde argumenten om het zogenaamde nultarief te handhaven. Er is gewezen op het grote belang van een gevarieerde of pluriforme pers. De heer Christiaanse sprak in dit verband over het zeer grote sociale en demo-cratische belang van goede voorlich-ting in alle huishoudens, met een streep onder 'alle'. Er is ook gezegd, dat het medium dagblad toegankelijk moet blijven voor mensen met een smalle beurs. Voorkomen moet wor-den dat lezers, die over minder geld beschikken, getroffen zullen worden. De Nederlandse dagbladpers heeft de opvatting naar voren gebracht, dat de overheid geen consumentenbelasting behoort te heffen over de voor de wer-king van de democratie onmisbare in-formatie. Die opvatting, die al 110 jaar bestaat behoort niet te worden opge-heven. Eind 1977 werd gesteld 'dat het kabinet binnen de sfeer van de indirec-te belastingen de voorkeur wil geven aan selectieve verhogingen, waarbij de nadruk zal worden gelegd op verhogin-gen, die mede zijn ingegeven door de wens om het energieverbruik terug te dringen en bestaande bestedingen te treffen die naar algemeen aanvaarde maatschappelijke opvattingen minder noodzakelijk worden geacht of zelfs schadelijk zijn, zoals bij voorbeeld de si-garet'.

Simons

Het is duidelijk, dat juist een belasting op abonnementen van dag- en nieuwsbladen zeker niet past in een dergelijk beleid.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil enige voorlopige cijfers noemen. In april 1980 was het aantal opzeggingen 25% hoger dan een jaar geleden. Er is dus sprake van een duidelijk veel meer dan gebruikelijke opzegging van abonnementen, waarover de Staatssecretaris op 19 december jl. nog niets kon zeggen.

Een daling kan men constateren over de gehele linie van 2 tot 3 van het aantal abonnementen. Als wij dit in een getal uitdrukken, gaat het om 80.000 tot 100.000 abonnementen, veel meer dan men destijds vermoedde. Mede gelet op de verdere kostenstijgingen lijkt een fikse daling van de rendementen in deze bedrijfstak zeer waarschijnlijk. Een en ander zal betekenen, zo schat ik, een stijging van het aantal mensen dat niet regelmatig een krant leest van zeven – dat was het – tot tien procent. Dus komt er in zeer veel huishoudens geen krant.

Mijnheer de Voorzitter! De Nederlandse dagbladers is bezig met een nieuw onderzoek, waarvan de definitieve cijfers waarschijnlijk in juni a.s. ter beschikking komen. De voorlopige cijfers zijn alarmerend genoeg, zodat slechts een klein voorbehoud op zijn plaats is. Vandaar dat ik .....

De heer **Van der Werff** (VVD): Ik vraag mij af of je de cijfers kunt hanteren op de wijze zoals de geachte spreker nu doet. Het zal hem bekend zijn dat er in een aantal gevallen nogal wat dubbel-abonnementen zijn. Juist ten aanzien daarvan is de conclusie, die de geachte spreker trekt, namelijk dat velen daardoor van elk dagblad verstoken zijn, niet juist.

De heer **Simons** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Dat heb ik ook niet gezegd. Ik heb gezegd dat er 25% meer opzeggingen zijn. Natuurlijk gaat het in een aantal gevallen daarbij om dubbelaabonnenen. Het gaat echter om veel meer dan de gebruikelijke opzeggingen. Het is duidelijk dat de totale stijging van de prijs en overigens ook andere gegevens verontrustend zijn voor de situatie binnen de krantenwereld. Als wij de definitieve cijfers tot onze beschikking hebben over een maand, zal men zien wat de gevolgen zijn.

In ieder geval is waar dat na een reeks van jaren, waarin het aantal abonnementen iedere keer toenam, waarover wij ons verheugden, nu heel duidelijk sprake is van een niet onbelangrijke daling. Met de nu voorhanden cijfers heb ik daarop willen wijzen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop dat de Kamer de ingediende motie aanneemt en dat de Staatssecretaris zich bereid verklaart, een en ander in heroverweging te nemen. Mocht de motie onverhoopt niet worden aangenomen dan behoud ik mij het recht voor, later in het jaar op deze materie terug te komen, bij voorbeeld bij de behandeling van het belastingplan-1981 in december van dit jaar. Sommige politici kunnen nu eenmaal eerst overtuigd worden als de cijfers vele malen achtereens herhaald worden en sommigen moeten zelfs voor meer dan 100% overtuigd worden. Laten de kamerleden, die tegen willen stemmen, overigens bedenken dat negen van de vijftig dagbladexploitaties verliesgevend zijn. Deze zullen extra worden getroffen. Voorts moet men bedenken dat de aantasting van de koopkracht de consument in 1980 geen soelaas biedt. Een gemiddelde abonnementsprijs van bijna f 200 per jaar is niet niets voor 70% van de bevolking met een inkomen van modaal of minder. De krant, de koningin der Aarde wel genoemd, is een belangrijk goed. Juist in de tachtiger jaren heeft de samenleving, ook de Nederlandse, de pers zeer hard nodig. Er zal veel moeten worden uitgelegd. Het valt niet mee de grote problemen, die op ons afkomen en de oplossingen, waarvoor de politici kiezen, goed en duidelijk aan de bevolking uiteen te zetten. Een sterke, pluriforme en ook onafhankelijke pers is daarbij van eminent belang.

De heer **Van der Werff** (VVD): In hoeverre meent de heer Simons dat de pluriformiteit van de pers, waarvan hij zich zo'n voorstander betoont – dat geldt denk ik voor alle politieke groeperingen in Nederland – door de door hem voorgestane maatregel zal worden bevorderd? Hij zegt terecht, dat er inmiddels negen verliesgevende kranten zijn. Die situatie verandert niet – de marginale pers verandert ook niet – door zes gulden meer of minder van een abonnee.

De heer **Simons** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat er wat dit betreft wél sprake is van een verandering. Neemt men in aanmerking wat een krant gemiddeld kost en welke situatie er ontstaat voor de inkomensgroepen, waaraan wij nu denken, dan is een bedrag van f 200 heel belangrijk. Elke gulden méér is in feite in die situatie een kritisch moment; dat geldt zeker voor f 6 meer. Dat dit kritische moment er is, blijkt op dit moment al uit de duidelijke teruggang. Men moet niet aan die zaak komen; men is er 110 jaar lang niet aangekomen.

Natuurlijk zijn er kranten met een verliesgevende exploitatie. Welnu, ik vind dat men er extra voorzichtig mee moet zijn, de lasten voor die bedrijven te verzwaren. Juist wanneer er in een klein land een pluriform krantenbestel is, zijn er kranten met een niet al te grote oplage. Die komen natuurlijk eerder in de problemen dan kranten met een grote oplage. Juist daarom moet men zeer voorzichtig zijn met het oplaggen van nieuwe lasten.

□

Staatssecretaris **Van Amelsvoort**: Mijnheer de Voorzitter! Het argument van de geachte afgevaardigde, gericht op de door hem genoemde periode van 110 jaar, kan naar mijn oordeel moeilijk gelden als het over de b.w.t. gaat. Immers, 110 jaar geleden bestond die b.w.t. niet. Het is met deze vergelijking dus érgers dan met de vergelijking, die mank gaat; deze vergelijking heeft geen been om op te staan.

De heer **Simons** (PvdA): Ik heb erop willen wijzen, dat wij 110 jaar geen 'lezers-belasting' hebben gehad.

Staatssecretaris **Van Amelsvoort**: Dat is feitelijk juist maar het moet worden geplaatst tegen de achtergrond van de intussen ingevoerde b.t.w. Bij die invoering is besloten om iets unieks te doen ten behoeve van de dagbladers, hetgeen voor geen enkele andere dienst of geen enkel ander goed gold. Er zijn wel goederen en diensten, waarvoor een vrijstelling van de b.t.w. geldt maar voor de pers zijn wij verder gegaan en hebben wij een nul-tarief ingevoerd. Dat betekent dat men netto geld terugkreeg omdat er geen belasting werd betaald en de voordruk wél mocht worden afgetrokken. Ik wijs er voorts op, dat vertegenwoordigers van de dagbladers vrijstelling afwezen. Die vrijstelling was mogelijk maar kan nu niet meer worden verleend ingevolge de EG-richtlijn ter zake, die inmiddels is verschenen.

Het nieuwe element, door de heer Simons naar voren gebracht, is het feit dat er relatief meer opzeggingen zijn geweest in het eerste kwartaal van 1980 dan in het eerste kwartaal van 1979.

Mijnheer de Voorzitter! Als men nu bedenkt dat het niet gaat om de prijsverhoging die in de dagbladers is opgetreden, maar dat het in de motie-Simons gaat om het element van de 4% b.t.w., het verlaagde tarief, dan kan men naar mijn mening niet uit die opzeggingen concluderen tot een direct verband met het invoeren van 4% b.t.w. op dagbladabonnenen. Op zijn minst zal de analyse daarvan moeten

Van Amelsvoort

worden afgewacht. Afgewacht zal moeten worden hoeveel dubbel-abonnementen bij die opzeggingen zijn betrokken, — de heer Van der Werff wees daar al op. Bovendien zal moeten worden afgewacht of de netto-cijfers anders zijn: er zijn namelijk ook mensen die een andere krant nemen en daartoe hun bestaande abonnement opzeggen. Ten slotte komt dan aan de orde de vraag, of wellicht de invoering van het 4% b.t.w.-tarief met die opzeggingen heeft te maken. Ik ben dus in genen dele overtuigd. Ik meen dat de cijfers die we nu hebben, nog niet tot conclusies kunnen leiden, en moet daarom de Kamer het aannemen van deze motie ontraden.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik geef gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen.

De heer **Christiaanse** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Binnen onze fractie bestaat sympathie voor de motie-Simons c.s. Een genuanceerde nieuwsvoorziening via de pers, bij voorkeur in alle huiskamers, is een uitzonderlijk waardevol goed. Aanvaarding van de motie wordt thans door ons echter niet opportuun geacht, aangezien het 4% b.t.w.-tarief voor levering en invoer van dag- en nieuwsbladen krachtens abonnement, per 1 januari jl. reeds tot prijsaanpassingen heeft geleid. De CDA-fractie zal de motie derhalve niet steunen. Zij zal wel de ontwikkeling van de financiële positie van het dagbladwezen in Nederland scherp blijven volgen.

De heer **Veen** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Nu de heer Christiaanse al zo bloemrijk is geweest in zijn afwijzing, kan ik veel korter zijn. Mijn fractie constateert dat er een oneigenlijke situatie is geweest ten opzichte van het nultarief voor dagbladen. Wij hebben er geen behoefte aan om die situatie langer te laten voortbestaan. De fractie is niet overtuigd door de nadere motivering van de heer Sinons betreffende de pluriformiteit. Wij zullen derhalve tegen de motie stemmen.

De motie-Simons c.s. wordt met 32 tegen 28 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de leden: Meuleman, Baas, Van Hemert tot Dingshof, Veen, Heijne Makkreel, Vonhoff-Luijendijk, De Jong, Zoutendijk, Van der Jagt, Diepenhorst, Schlingemann, Van der Werff, Eijnsink, Vrou-

wenvelder, Kreutzkamp-Schotel, Van Kuik, Franssen, Von Meijenfildt, Netjes, Van Hulst, Tjeerdsma, Horbach, Terwindt, Steenkamp, Van der Werf-Terpstra, De Vries, Gooden, Kaland, Wiebenga, Christiaanse, Oudenhoven en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de leden: Simons, d'Ancona, B. de Gaay Fortman, De Cloe, Fischer, Van Kleef, Van Waterschoot, IJmkers, Kremer, Van Veldhuizen, Uijen, Versloot, Post, Kloos, Tummers, Broeks, De Rijk, Lamberts, Vogt, Mol, Nagel, Van de Rakt, Vonkvan Kalker, Oskamp, Steigenga-Kouwe, W. F. de Gaay Fortman, Zoon en Trip.

Aan de orde is de **stemming** over de motie-Franssen c.s. betreffende handhaving van de koopkracht voor huishoudens met een minimuminkomen. (Gedrukt stuk Eerste Kamer, zitting 1979—1980, nr. 81c).

De **Voorzitter**: Ik geeft gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen.

De heer **Zoutendijk** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Het handhaven van de koopkracht van huishoudens met een minimuminkomen is ook voor mijn fractie een belangrijke beleidsdoelstelling, evenals dit voor het kabinet het geval is. Wij vertrouwen erop dat het kabinet alles zal doen wat redelijkerwijs mogelijk is, om deze doelstelling te realiseren. Toch menen wij onze stem niet aan deze motie te moeten geven. De Minister heeft reeds duidelijk gesteld moeite te hebben met de in de motie genoemde datum van 1 juli 1980. Hij heeft er voorts op gewezen dat een langere periode nodig is alvorens, zo nodig, nadere maatregelen overwogen zouden kunnen worden. Wij onderschrijven zijn argumenten. Het zijn dezelfde argumenten die de CDA-fractie in de Tweede Kamer er op 14 mei jl. blijkbaar toe hebben gebracht haar stem te onthouden aan een door de heer Engwirda ingediende motie van ongeveer gelijke strekking.

De heer **Kremer** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! De motie is wel zeer beperkt omdat zij zich alleen met de minimuminkomens bezighoudt, terwijl aanvankelijk het uitgangspunt was ook de koopkracht van de modale inkomens te handhaven. Ook komt ons het begrip 'nieuwe extra prijsstijgingen' nogal vrijblijvend voor.

Rijksbegroting
Sociale Zaken
Kapitaaluitgaven publiekrechtelijke lichamen
Internationale Financierings Corporatie

Om evenwel ieder misverstand te voorkomen dat wij tegen de handhaving van de koopkracht van minimuminkomens zouden zijn, zal onze fractie vóór de motie stemmen.

De heer **Meuleman** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! De motie komt ons in eerste instantie wel sympathiek voor. Wij zouden er wel voor willen stemmen, wanneer de laatste alinea zou worden geschrapt. Ik meen dat namens de VVD een soortgelijk bezwaar is genoemd. Wij wensen niet dat een bepaalde datum in deze motie wordt genoemd. Daarom zullen wij onze steun aan de motie onthouden.

Deze stemverklaring heb ik mede namens de fractie van het GPV afgelegd.

De motie-Franssen c.s. wordt met 46 tegen 14 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de leden: De Cloe, Fischer, Van Kleef, Van Waterschoot, IJmkers, Kremer, Van Veldhuizen, Uijen, Eijnsink, Versloot, Post, Vrouwenvelder, Kloos, Kreutzkamp-Schotel, Van Kuik, Franssen, Von Meijenfildt, Tummers, Broeks, Netjes, Van Hulst, De Rijk, Lamberts, Vogt, Mol, Tjeerdsma, Horbach, Terwindt, Nagel, Steenkamp, Van de Rakt, De Vries, Vonkvan Kalker, Gooden, Kaland, Oskamp, Steigenga-Kouwe, Christiaanse, Oudenhoven, W. F. de Gaay Fortman, Zoon, Trip, Simons, d'Ancona, B. de Gaay Fortman en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de leden: Veen, Heijne Makkreel, Vonhoff-Luijendijk, De Jong, Zoutendijk, Van der Jagt, Diepenhorst, Schlingemann, Van der Werff, Van der Werf-Terpstra, Wiebenga, Meuleman, Baas en Van Hemert tot Dingshof.

Aan de orde is de behandeling van de wetsontwerpen:

Wet registratie onderhandse kapitaalmarkt (11 069):

Goedkeuring beschikking ingevolge artikel 5 Wet kapitaaluitgaven publiekrechtelijke lichamen (13 259);

Machtiging tot deelneming in de uitbreiding van het aandelenkapitaal van de Internationale Financierings Corporatie (15 563, R 1118).

Deze wetsontwerpen worden zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van de wetsontwerpen:

Wijziging van artikel 2 van de Wet kapitaaluitgaven publiekrechtelijke lichamen (12 037);

Intrekking van artikel 4 en wijziging van artikel 5 van de Wet kapitaaluitgaven publiekrechtelijke lichamen (13 891).

Deze wetsontwerpen worden zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de CPN en de PSP tegen deze wetsontwerpen hebben gestemd.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp **Financiële betrekkingen met het buitenland (11 907).**

Dit wetsontwerp wordt zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp **Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet, strekkende tot opnemng van een bepaling inzake de openbaarheid van bestuur (14 348).**

Dit wetsontwerp wordt met 60 tegen 0 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de leden: Heijne Makkreel, Vonhoff-Luijendijk, De Jong, De Cloe, Fischer, Zoutendijk, Van Kleef, Van Waterschoot, Van der Jagt, Diepenhorst, IJmker, Kremer, Schlingemann, Van Veldhuizen, Van der Werff, Uijen, Eijsink, Versloot, Post, Vrouwenvelder, Kloos, Kreutzkamp-Schotel, Van Kuik, Franssen, Von Meijnenfeldt, Tummers, Broeks, Netjes, Van Hulst, De Rijk, Lamberts, Vogt, Mol, Tjeerdsma, Horbach, Terwindt, Nagel, Steenkamp, Van der Werf-Terpstra, Van de Rakt, De Vries, Vonk-van Kalker, Gooden, Kaland, Wiebenga, Oskamp, Steigenga-Kouwe, Christiaanse, Oudenhoven, W. F. de Gaay Fortman, Zoon, Trip, Meuleman, Simons, d'Ancona, Baas, Van Hemert tot Dingshof, B. de Gaay Fortman, Veen en de Voorzitter.

Aan de orde is het **beleidsdebat** over onderwerpen, rakende het **Departement van Buitenlandse Zaken** (inclusief het onderwerp NAVO).

□

De heer **Trip** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! De vrijheid van meningsuiting is in ons land erkend en ook in hoge mate verzekerd. In de afgelopen maanden zijn er voldoende, vaak zeer controversiële, onderwerpen aan de orde geweest die deze constatering illustreerden. Een geheel andere vraag is echter of de vrijwel unaniem onderschreven en gewaardeerde vrijheid van meningsuiting vergezeld gaat van een redelijke mate van begrip voor elkaanders standpunt, van verdraagzaamheid en respect voor de mening van de ander. Ik denk dat de mate van verdraagzaamheid die wij voor elkander opbrengen, sterk afhankelijk is van het onderwerp waarover men van mening verschilt. Er zijn onderwerpen waarover men in kleinere of grotere kring van gedachten kan wisselen zonder dat de golven al te hoog gaan, zonder dat men elkaar haast bij voorbaat verkettert.

Ik denk bij voorbeeld aan de onderwerpen woningbouw en werkloosheidsbestrijding, die belangrijk als zij zijn, voortdurend tot politieke en huiselijke discussie leiden, die wel hard en fel kan zijn, maar toch met een redelijke mate van begrip voor elkaanders standpunt gepaard blijkt te gaan. Er zijn ook onderwerpen waarvoor dat niet of althans in veel mindere mate geldt en het voorbeeld dat ik daarvan vandaag wil noemen, is dat van de discussie over vrede en wapenbeheersing.

Daarover sprekend, komt men al gauw terecht in de sfeer van 'goede vaderlanders' tegenover 'niet goede vaderlanders'. Aanhangers van een andere aanpak van de wapenbeheersing wordt al gauw gebrek aan realiteitszin verweten. Zij worden afgeschilderd als mensen die een heilloze neutraliteit nastreven of, erger nog, de NAVO uit willen en in ieder geval anderen de kastanjes uit het vuur willen laten halen: de heidenen bewaken de grenzen voor de radicale christenen, zoals Celsus de christenen in de dagen van het Romeinse Rijk al verweet. Omgekeerd – de eerlijkheid gebiedt mij dat toe te geven – worden vanuit de vredesbeweging soms geluiden gehoord die verdacht veel op verkettering lijken van diegenen die blijven geloven in de stelling: als je de vrede wil, bereid je dan ten oorlog!

Kapitaaluitgaven publiekrechtelijke lichamen
Buitenlandse financiële betrekkingen
Grondwet
Buitenlandse Zaken

In een poging, weer wat helderheid in de discussie te verschaffen wil ik, toegespitst op de kernwapenproblematiek, in de weinige minuten die mij ter beschikking staan de positie van mijn fractie duidelijk maken. Welnu: kernwapens zijn in staat, de mensheid in zijn geheel of grotendeels te vernietigen en dat geldt voor deze en voor volgende generaties. Daarom vinden wij het gebruik én het bezit ervan volstrekt onaanvaardbaar. Tegelijk constateren wij dat in de afgelopen 35 jaar het aantal kernwapens, waarover de wereld beschikt en ook het aantal landen dat erover kan beschikken, geweldig is toegenomen terwijl de vorm waarin kernwapens zich voordoen, een steeds verdergaande perfectie vertoont. Wij zijn realistisch genoeg om te beseffen dat het afschaffen van alle kernwapens, van de ene dag op de andere, even aannemende dat dit politiek haalbaar zou zijn, zodanige spanningen en zodanige machtsverschuivingen met zich zou brengen dat zo'n plotseling afschaffen eveneens een onaanvaardbaar risico met zich zou brengen. Het is duidelijk dat er een tegenspraak is te constateren in deze twee stellingen maar juist vanuit die tegenspraak willen wij naar een oplossing streven.

De voor de hand liggende oplossing, namelijk die van een gelijktijdige, tweezijdige, evenwichtige vermindering van kernwapens, wordt nu al vele jaren lang beleden en ook nagestreefd; naar onze mening zonder resultaat van betekenis. Het is om die reden dat wij menen dat het noodzakelijk is te grijpen naar het middel van de eenzijdige eerste stap. Daarbij erkennen wij dat zo'n eenzijdige stap risico's met zich meebrengt die, afhankelijk van de aard van zo'n stap, groter of kleiner kunnen zijn. Men kan van mening verschillen over de vraag welk risico genomen mag worden, maar waarschijnlijk niet over de stelling dat het te nemen risico erop gericht zou moeten zijn, de andere partij een reële kans te geven er in positieve zin op te reageren.

Het Nederlandse voorbehoud met betrekking tot de plaatsing van nieuwe kernwapens, waartoe in december van het vorig jaar werd besloten, was zo'n kleine stap; naar de mening van mijn fractie een te kleine stap onder de gegeven omstandigheden maar niettemin een klein stapje in de goede richting. Regering en parlement hebben zich voor dat kleine stapje bedenktijd gegeven tot december 1981, een be-

Trip

denktijd die werd gemotiveerd met de noodzaak om na te gaan of het wapenbeheersingsoverleg alsdan succes in de vorm van concrete resultaten zal hebben opgeleverd. Mijn fractie vindt dat er in Nederland meer moet gebeuren dan dat wij lijdzam afwachten of het wapenbeheersingsoverleg al dan niet resultaat zal opleveren.

Allereerst vinden wij dat de Nederlandse kiezers, die in de bedenktijd ter stembus gaan, er recht op hebben dat alle politieke partijen zonneklaar en duidelijk maken wat hun standpunt in deze hoogst belangrijke zaak is. Er kan niet meer worden volstaan met vage uitspraken zoals: 'de wenselijkheid van het terugdringen van de rol van de kernwapens'.

In de tweede plaats achten wij het van groot belang dat het huidige kabinet alles doet, respectievelijk nalaat wat ertoe kan leiden dat een ander kabinet, na de verkiezingen, volledig vrij is om naar de ene of de andere kant te beslissen. De heer Frinking constateert in 'Politiek Perspectief', 8e jaargang nr. 6: 'In Nederland heeft de Regering — na de kamerdebatten over de kernwapennota — weinig zichtbare moeite gedaan om zich de nieuwe inzichten van de Kamer eigen te maken en bij de NAVO naar voren te brengen'. Dat gebeurde pas nadat het CDA de zogenaamde 'vertrekpunten' aan de Regering had voorgelegd. De heer Frinking constateert vervolgens: 'Dat het toen eigenlijk te laat was, omdat de ambtelijke rapporten al op tafel lagen, waaraan ook Nederland had meegewerkt — zonder aparte politieke instructie en dus gericht op instemming met de NAVO-opvattingen — is vooral achteraf duidelijk geworden'.

Mijnheer de Voorzitter! In de veronderstelling dat de Minister deze opvatting onderschrijft, vraag ik hem met nadruk te verklaren dat zo'n situatie zich niet opnieuw zal voordoen.

Minister **Scholten**: Misschien mag ik meteen dit misverstand uit de wereld helpen. Die opvatting onderschrijf ik niet, aangezien zij van onjuiste feitelikheden uitgaat.

De heer **Trip** (PPR): U onderschrijft de opvatting van de heer Frinking van de CDA-Tweede-Kamerfractie dus niet? Dank u wel.

Ik ben begonnen met te stellen dat ik een open en eerlijke discussie over het vraagstuk van de wapenbeheersing en van de kernwapens noodzakelijk en wenselijk acht. Meer dan ooit is er op dit moment behoefte aan een brede maatschappelijke discussie. Die is ook eigenlijk al geruime tijd aan de gang.

Van de Regering mag worden gevraagd, die discussie te bevorderen, ook door ervoor te zorgen dat alle opties voor Nederland open zijn en blijven totdat het parlement zich erover heeft kunnen uitspreken. Ook op dit punt vind ik een toezegging van de Minister gewenst; want ook over de vraag welke verplichtingen nu wel of niet zijn of zullen worden aangegaan, mag geen onduidelijkheid bestaan. Ook dat is een voorwaarde voor een discussie tussen voor- en tegenstanders die elkander willen respecteren.

□

De heer **Broeks** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De heer Minister weet wel dat ik geen specifieke defensiedeskundige ben, maar er is in de ontwikkeling van de laatste maanden op dit gebied iets gaande, dat ik niet alleen niet begriep, maar dat bij mij overkomt als een onjuist gegist bestek van militaire zijde.

De zaken die men ons vertelt — ik som ze in het kort op — nl. vier dagen tijd voor de Russen voor een verrassingsaanval, grote overmacht met conventionele wapens aan de Warschau-kant en dan de SS 20-raket als aanvalswapen, zijn mijns inziens tegenstrijdig. Immers, het gebruik van deze raketten als aanvalswapen richt zich in zo'n geval mede door de dodelijke kernuitval tegen de eigen strijdkrachten, zeker in West-Europa met zijn overwegende westenwinden. De tegenstrijdigheid is maar gelukkig ook, anders was West-Europa in de komende jaren wel uiterst kwetsbaar, dat wil zeggen totdat, althans volgens de Regering, de 572 raketten zijn geplaatst.

Natuurlijk zijn er in de loop der eeuwen op het militaire vlak grove fouten gemaakt. Zelfs de literatuur getuigt ervan. Het gedicht van Tennyson over 'De aanval van de lichte brigade' met de beroemde zin: 'Someone had blundered' en de karakteristieke zinnen, toen de brigade opdracht kreeg om aan te vallen:

Their's not to reason why
their's but to do and die. (Gehoorzamen en sterven).

Of het gedicht van Pol de Mont over de kurassiers van Canrobert die 'werden gemitailleerd tot de laatste man'. Weer had een commandant een blunder gemaakt.

Maar dat waren foute beslissingen door een commandant op een bepaald niet vooraf voorzien ogenblik. Nu krijgen men het voorgesteld of de Russische generale staf zijn mensen niet alleen weloverwogen de dood instuurt, maar met hun overmacht, zonder enige noodzaak!

Dat de gevolgen voor hun strijdkrachten bij westenwind zeer ernstig

zullen zijn, moeten de Russen weten en als zij het al niet wisten, dan weten ze het sinds de ontploffing in de Oeral vorig jaar, waar de stad Swerdlovsk ternauwernood aan een ramp ontkwam, omdat de wind draaide. De Russen moeten toch optrekken via een gebied waar hun atoomgranaten gevallen zijn. Ik kan daarom niet geloven aan de SS 20-raket als een aanvalswapen tegen West-Europa, wel als afschrikingswapen. Maar de gevolgen, niet alleen voor West-Europa, maar voor de gehele mensheid, bij gebruik zijn onvoorstelbaar. Immers, als atoomraketten eenmaal gebruikt worden, is het hek van de dam. Dat ogenblik komt stellig naderbij als er in West-Europa naar mijn mening zonder aanwijsbare noodzaak 572 NATO-raketten worden geplaatst. Dat moet tot iedere prijs voorkomen worden.

Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord van de Minister op onze vragen in het voorlopig verslag, kan ons niet bevredigen. Wij ontkomen niet aan het gevoel, dat de in de moderne wereld oppermachtige bewapeningsindustrie ons voortdrijft naar een afgrond. Daar heeft men weer een nieuw stuk militair vernuft ontwikkeld en dat moet verkocht worden. Maar dat nieuwe stuk vernuft heeft de ontwerp-tekentafels al weer lang verlaten en als de 572 NATO-raketten geplaatst zijn, zijn ze alweer verouderd en moeten wij weer miljarden uitgeven voor de nieuwste vindingen. Bovendien blijkt uit de memorie van antwoord hoeveel raketten en kernkoppen de NAVO toch al heeft.

Persoonlijk geloof ik niet in de kracht van de geweldloosheid. Ik heb in de 50 jaar dat ik nu lid ben van een democratisch-socialistische partij ook nooit een gebroken geweepte gedragen. Anders zou de overval van China op het weerloze Tibet mij er ongetwijfeld van genezen hebben, maar als er eenmaal eens een atoomgranaat of -bom ontploft in een oorlog, gaat onze beschaving ten gronde. Dan veel liever nieuwe Duitse en Amerikaanse anti-tankwapens, dan de Russische of Amerikaanse atoomraketten. Als het de Russen ernst is met hun bewering dat de SS 20-raket geen aanvalswapen is, moeten zij bereid zijn een groot deel van deze mobiele raketten en de Backfire-bommenwerpers zo ver terug te trekken in Rusland, dat niemand meer kan geloven dat deze op korte termijn nog als middellange-afstand-aanvalswapen tegen West-Europa kunnen worden ingezet.

Maar dan moet de NAVO verklaren dat men van die zijde in de komende jaren de 572 raketten in West-Europa niet zal plaatsen, zolang de terugge-

Broeksz

trokken Russische wapens niet teruggeplaatst worden. Daarvoor moeten wij ons tot het uiterste inspannen. Dat zou de heer Helmut Schmidt deze zomer bij zijn bezoek aan Moskou aan de Russen kunnen voorstellen. Het is immers een laatste kans voor de detente, maar waard ervoor te vechten. Nederland zou daarbij stellig steun krijgen van bij voorbeeld Duitsland, België, Denemarken en Noorwegen. Ik wacht met spanning op het antwoord van de Minister.

Toen ik na het vertrek van mevrouw Van den Heuvel in september vorig jaar woordvoerder voor Buitenlandse Zaken werd voor onze fractie werd alerwege aandacht besteed aan het feit, dat 40 jaar geleden het zo onverwachte vriendschapspact Duitsland-Rusland was gesloten. Dat heeft mij in 1939 een schok gegeven ook al weet je, dat dictators nu eenmaal altijd bereid zijn elkaar de hand te reiken. De schok was niet alleen dat Molotov in Berlijn het SS-Totenkopf-regiment kwam inspecteren, maar dat Rusland, toen Duitsland Polen binnenviel, de oostkant van Polen inslikte, wat de Tsaren ook altijd al wilden hebben, plus in Finland de Karelische landengte en ook Estland, Letland en Litauen.

Dat die tsaristische buitenlandse politiek nog altijd leeft, bewijst de inval van Rusland in Afghanistan, een van de ergste schendingen van het volkenrecht die denkbaar is, waarbij buiten Oost-Europa niemand gelooft, dat het volk van Afghanistan de hulp van de Russen heeft gevraagd en zeker niet de huidige door de Russen meegebrachte president Karmal. Ook binnen het oostblok zijn er zelfs die aan de juistheid twijfelen.

Er is bij dit alles maar één lichtpunt, namelijk voor Joegoslavië, dat nu van sterke Russische druk bij het overlijden van president Tito verschoond is gebleven en naar wij hopen zal blijven.

Het Engelse voorstel, van Afghanistan een zogenaamd 'neutraal' land te maken, kan ons inziens nauwelijks een werkelijke kans maken, zelfs als de niet-gebonden landen, nota bene onder leiding van Fidel Castro, hierom ooit zouden vragen.

Denkt de Minister daar anders over? Is het juist dat West-Europa het Engelse voorstel heeft gesteund? Denkt hij dat de niet-gebonden Gemeenebesten daartoe een voorstel moeten doen? Ook dan rijst de vraag, wie de neutraliteit moet garanderen. Ik vrees dat het ditmaal de Russen zijn die op hun beurt Mac Mahon's woorden tot de hunne zullen maken: j'y suis, j'y

reste. Van de kant van de westelijke wereld is gewaarschuwd dat als Rusland een stap verder gaat, bij voorbeeld inzake Joegoslavië of naar een haven aan de Indische Oceaan, dit oorlog zal betekenen, althans het einde van de detente.

Naar onze mening behoeft Rusland niet zelf die stap naar de Indische Oceaan te doen. Het betreft immers doorstoten door Baloetsjistan, waar de bevolking, levend zowel in Iran als in Pakistan, een eigen onafhankelijke staat wil stichten. Daarbij behoeft Rusland ze niet te helpen. Daar zullen Noord-Jemen, Ethiopië of Cuba wel bij willen helpen.

Het onderhoud, dat Giscard d'Estaing met Breznev heeft gehad had meer ten doel nog eens te bewijzen dat Frankrijk internationaal nog een rol speelt dan dat dit de oplossing van het conflict een stap nader kon brengen. Eens te meer werd duidelijk, dat Frankrijk zijn rol op het wereldtoneel sterk overschat.

Het kan ook zijn dat Rusland doorgaat Iran zo gunstig te stemmen, dat men in Iran havenfaciliteiten beschikbaar wil stellen, al zou het maar zijn om Amerika, dat havenfaciliteiten kreeg in Oost-Afrika, dwars te zitten. Want dat wil men wel vandaag de dag in Iran, niet alleen vanwege de misdaden van de Sjah, maar ook om dit bij de economische en binnenlandse veiligheidsmoeilijkheden, waarmee het land worstelt, als afleidingsmanoeuvre te gebruiken. Daarvoor worden nu als zo vaak tevoren in de wereld, ditmaal weerloze Amerikaanse burgers volstrekt wederrechtelijk vastgehouden en hoe lang nog? Daarover beslist uiteindelijk de Ayatollah Khomeiny, een man met een fanatiek eenzijdig gericht oordeel, zoals dat zo vaak voorkomt bij gelovigen, die volstrekt overtuigd zijn van de van God gegeven juistheid van hun opvattingen. Ds. Paisley in Ierland en ds. Treurnicht in Zuid-Afrika, zijn daarvan voorbeelden.

De hulp, die Amerika ruim een week geleden van de EG kreeg voor zijn boycot was werkelijk minimaal en later nog door Engeland wat dat land betreft vrijwel geheel ontkracht. Of denkt de Minister daar anders over? Dit zal helaas de oplossing van de moeilijkheden nauwelijks een stap naderbij brengen.

Wie bij de behandeling van Buitenlandse Zaken overziet wat er in de wereld aan oorlogshandelingen of verkrachting van mensenrechten gaande is, slaat de schrik om het hart. Ik laat daarbij maar onbesproken de opvattingen van jonge sportlieden of, wat er-

ger is, van vele oudere sportleiders dat sport en politiek niets met elkaar te maken zouden hebben, en dat ondanks het feit dat in afwachting van het moment dat zij naar Moskou zullen komen, tientallen dissidenten uit Moskou en omgeving zijn weggevoerd.

Een deel van onze fractie ondersteunt het niet-deelnemen aan de Olympische Spelen. Kan de Minister aan alle atleten en sportbestuurders een lijst zenden met namen van alle dissidenten, voor zover bekend, die uit Moskou en omgeving verwijderd zijn? Is hij ook bereid hun een exemplaar te zenden van het pas verschenen rapport van Amnesty International over Rusland?

Maar er zijn ernstiger zaken dan het al of niet doorgaan van de Olympische Spelen. Sinds 1945 zijn er tot 1978 135 grotere en kleinere oorlogen gevoerd, overwegend in de derde wereld, waar 80 landen bij betrokken waren en waarbij tientallen miljoenen mensen omkwamen en het gaat nog altijd door. Ik heb iemand eens cynisch horen zeggen, dat ze anders toch van honger zouden zijn omgekomen, zoals er in die jaren inderdaad miljoenen mensen van honger stierven. Toch groeit de wereldbevolking enorm snel. In 1930: 2 miljard, nu 4,5 miljard zielen. Prof. Querido zei hier eens, dat wij dat aantal niet te tragisch moesten nemen, want de wereldbevolking kon toen nog op de Veluwe staan. Hij wees erop, dat voor een mens 'staan' niet voldoende is. Hij wil een dak boven zijn hoofd, kleding en voedsel. Met een wereldbevolking die met 192.000 zielen per dag groeit, is het relatief afnemen van de voedselproductie zeer verontrustend.

Ieder jaar wordt het duidelijker dat niet alleen olie, energie dus maar ook voedsel een wapen wordt in de strijd om macht en invloed en helaas dus ook een wapen van willekeur. Door middel van oorlogen doet men overal blijkbaar zijn best deze bevolkingsexplosie een halt toe te roepen.

Als men nagaat waar er overal gevochten wordt vraag je je af hoe lang dit alles nog kan duren. Want oorlogvoeren of guerrillastrijd is duur en wie betaalt dat allemaal? De Derde Wereld koopt nu al voor meer geld aan oorlogstuig dan zij aan alle ontwikkelingshulp te zamen krijgt. Dat betekent geenszins een pleidooi voor minder hulp, want overal menen ook pas vrij geworden landen, dat verdediging van hun nationale onafhankelijkheid een eerste noodzaak is. Wij Nederlanders hoorden dat destijds in Suriname en nu op de Antillen.

Broeks

Zolang de honderden miljarden gulden kostende aankoop van wapenen nog kan doorgaan, zal er overal ter wereld gevochten blijven worden. Wij kunnen het niet genoeg zeggen: strijd tegen de steeds sterker wordende wapeningsindustrie is, willen wij overleven, een dringende noodzaak, even noodzakelijk als de verbouw van voedsel.

Er was bij al die gewapende conflicten ten minste één lichtpunt: Rhodesië/Zimbabwe. Daarvan bleek bij de Gemenebestconferentie in Afrika vorig jaar dat de zgn. Frontstaten door hun steun aan de Zanu en Zapu zelf op de rand van de financiële afgrond stonden. Mevrouw Thatcher meende toen met haar zoals zo vaak even harde als ontactische politiek de zaak in Rhodesië voor de blanken te kunnen redden, totdat Nigeria haar door de naasting van de Britse oliemaatschappij duidelijk maakte, dat zij zich vergist had. Daarna kwam de conferentie in Londen onder leiding van de heer Carrington, waarvan men in Engeland meende dat toen de vijf partijen tenslotte met het bereikte akkoord aarzelend instemden, de zaak voor de blanken gered was. Wij hebben ons bij die conferentie in het bijzonder geërgerd aan de ultimatum, die de heer Carrington enige malen stelde en meer in het bijzonder aan de schandelijke uiteindelijke regeling over de grond. Daarbij bleef de helft van de grond en het beste en vruchtbaarste deel in handen van de blanken. Voor de 250.000 blanken na hun voeding met een opbrengst van f 800 miljoen en voor 4 1/2 miljoen zwarten na hun voeding met een opbrengst van 1/10 deel daarvan.

Gelukkig bleek de hulp aan Smith en Musurewa na de verkiezingen vergeefs. Onder de tot nu toe zeer verstandige leiding van Mugabe kan het land aan zijn herstel gaan werken. Wat het bouwland betreft, is voorlopig 400.000 ha niet gebruikt 'blank' land voor verdeling beschikbaar.

De uitslag van de verkiezingen in Zimbabwe heeft het moreel van alle zwarten, kleurlingen en Aziaten in Zuid-Afrika en Namibië versterkt. Bovendien heeft de gematigdheid van Mugabe Pretoria beroofd van het propagandapunt: het aanwakkeren van de vrees voor het communisme in Afrika. Het spreekt wel vanzelf dat de verkiezingsuitslag in Zuid-Afrika grote beroering wakte en ook grote invloed zal hebben op het lot van Namibië.

Om met het laatste te beginnen. Hoe oordeelt de Minister over de met instemming van Zuid-Afrika op 18-22

augustus a.s. te organiseren zg. etnische verkiezingen voor de lokale raden? Alle partijen in Namibië en de Swapo zien hierin het creëren van etnische thuislanden. Het verschuift de uitvoering van de VN-resolutie over Namibië opnieuw. De zg. parlementsverkiezingen werden al een flop. Geen deelname van de Swapo, maar ook in het land zelf niet van de Swapo-Democraten en van het Nairoibisch Nationaal Front waarvoor nota bene 15 zetels werden opgehouden! Pretoria probeert nu een soort eigen administratieve structuur op te zetten, die eveneens tot mislukking gedoemd is.

De Minister zei in de Verenigde Naties, dat het 'democratisch proces voor onafhankelijkheid onder internationale controle onmiddellijk moet worden voortgezet en voltooid'. Wat meent hij dat men daaraan zal doen nu Zuid-Afrika de VN blijft tegenwerken? Geloof hij dat de realisatie van de VN-resolutie één stap nader is gekomen? Of zal men nu eindelijk eens overwegen te komen tot het laatste wapen, dat ten opzichte van Zuid-Afrika is overgebleven, t.w. een olieboycot?

Niet alleen ter wille van een oplossing voor Namibië, maar ook als strijd tegen de alom verfoede apartheid. Van de illusie, die sommigen het vorige jaar nog konden koesteren dat men daar de apartheid zou matigen of zelfs opheffen, is heel weinig terecht gekomen. De strijd tegen de apartheid in het land zelf zal hand over hand toeneemen. Het is ondenkbaar dat 4,5 miljoen blanken kunnen doorgaan met het blijvend onderdrukken van de nu 25 miljoen Aziaten, kleurlingen en zwarten. Nu zijn de scholieren van de 10% kleurlingen in opstand gekomen in dit land, waar men Sharpville en Soweto nooit zal vergeten, noch een man als Steve Biko, de erevoorzitter van de organisatie van de geweldloze strijd voor méér rechten. Ook de heer Botha moet weten, dat de martelaren van de strijd tegen apartheid, het zaad van de opstand zijn.

Met de mond is de gehele wereld tegen apartheid, mits de strijd ertegen maar geen geld i.c. winst kost. Daardoor is er ook nog steeds geen olieboycot. Ik herhaal: praten tegen apartheid is goedkoop maar het lost niets op. Het onafwendbare bloedbad komt intussen iedere dag naderbij. Het grondwetswijzigingsvoorstel om de blanke Senaat te vervangen door een 'presidentiële Raad', waarin alle bevolkingsgroepen zouden zitten, dat wil zeggen behalve de verreweg grootste groep de zwarte bevolking, zal – als

het voorstel ooit wordt aangenomen – geen enkele wijziging in de situatie brengen. En de 'ayatollah van de Waterberg', zoals zijn tegenstanders Ds. Treurnicht noemen, kan voorlopig met zijn Afrikaners, dat wil zeggen de helft van de blanken, in de 'Nederduitse gereformeerde kerk' doorgaan, namens de Voorzienigheid, met het onderbouwen van de apartheid en overige Afrikaans-morele en Afrikaans-spirituele waarden op oud-testamentische gronden. Waar de Bijbel al niet goed voor is!

Gelukkig zijn er in Zuid-Afrika ook andere kerken, waarvan de leiders de boodschap van de Bijbel beter verstaan, zoals de kerken van de Engels sprekende blanken, van de Indiërs, van de kleurlingen en van de zwarte bevolking.

Bij dit onderwerp sluit de strijd voor de verdediging van de mensenrechten aan. Het is bekend, dat de Nederlandse vertegenwoordigers in de VN en ook de huidige Minister zich steeds hebben ingespannen voor het bereiken van bepaalde conventies, zoals men zich heeft ingezet om in Lome II op de een of andere wijze een verwijzing naar de 'Universele Verklaring van de Rechten van de Mens' te krijgen. Dat mislukte want het overgrote deel van de ACP-landen wilden er niet aan, in de wetenschap, dat zij aan de eisen in de 30 artikelen vastgelegd, niet kunnen voldoen.

Al bij de Lome-II-voorbereiding heb ik in het Europees Parlement ervoor gepleit, ons daarom te beperken tot de meest ernstige schendingen van de menselijke waardigheid, zoals politieke moord of het laten verdwijnen van politieke tegenstanders; martelingen; langdurige gevangenschap zonder vorm van proces. Als de mensheid erin zou slagen, deze uitwassen uit te bannen, zag de wereld er al een klein beetje beter uit met name in Azië, Afrika en Zuid-Amerika. Dat wij in de Westerse beschaving verder moeten gaan dan deze ernstige overtredingen spreekt vanzelf. In Madrid zullen straks andere eisen kunnen worden gesteld, als die conferentie, naar wij hopen, zal doorgaan.

Wie de moeite neemt het jaarboek van Amnesty International over 1978/1979 inzake politieke gevangenen te lezen zal in het 250 pagina's tellende verslag over vrijwel alle landen in Oost-Europa en die buiten Europa en een enkel land in West-Europa lezen, dat het niet alleen gaat over gevangenen maar ook over verdwenen personen, de desaparecidos, zoals ze in Argentinië worden ge-

Broeksz

noemd. Maar het handelt eveneens over doodstraf, martelingen, verbanningen en dergelijke, ernstige overtredingen van de mensenrechten; 250 pagina's lang!

Gelukkig zijn er in de wereld ook nog verheugende dingen, o.a. de nederlaag van de CDU/CSU in Nordrhein/Westfalen, omdat het uitzicht opent op een nederlaag van de ook bij de CDU blijkbaar terecht niet zo geliefde heer Franz Josef Strauss. Het is voor Europa te wensen, dat deze te onbeheerste, soms wat neo-fascistisch aanvoerende man geen Bondskanselier zal worden in oktober a.s.

Ten slotte iets over het Midden-Oosten. Daar is nu gelukkig geen openlijke oorlog. Terecht heeft men overal ter wereld medelijden met al die arme Palestijnse Arabieren, die al zovele jaren in kampen moeten zitten. Men vraagt zich dan af, hoe dat toch mogelijk is. Is er in de Arabische wereld niet voldoende grond, niet voldoende geld of werk voor een definitieve vestiging van deze Palestijnen? Ruimte, werk noch geld houden die oplossing tegen! De mensen zitten daar als een permanente herinnering aan de strijd tegen de Zionisten maar ook omdat er tegenzin tegen Palestijnen bestaat in andere Arabische staten, met uitzondering van Jordanië. Men vreest dat de Palestijnen een gevaar betekenen voor het grootgrondbezit in vrijwel alle Arabische staten. Bovendien vechten een aantal van de organisaties in de PLO ook nog tegen het 'Arabisch conservatisme' en dus niet alleen tegen imperialisme en zionisme. De kampen zijn geworden tot pionnen in de strijd tegen Israël.

Terecht komt de wens op om met de Palestijnen contact te hebben en in de gehele wereld is er een groeiende sympathie voor de PLO. Dat is begrijpelijk. Sadat heeft een zeer moedige stap gezet voor de oplossing van het conflict, waarvan de overeenkomst van Camp David het gevolg was, maar iets van de daarin voorziene oplossing voor de Palestijnen op de Westbank en de Gazastrook is tot nu toe niet gerealiseerd. In de tijd vóór 25 mei is de Israëlische regering begonnen met de ronduit domme en misdadige politiek van het vestigen van nederzettingen op de Westbank. Zo ooit ergens de woorden van Fouché van toepassing waren, is het hier: C'est plus qu'un crime c'est une faute! Israël betaalt duur voor politiek van de fanatieke orthodox gelovige Joden voor deze fout met een sterk afgenomen sympathie en toegenomen sympathie voor

de PLO. Het is voor Israël te wensen dat de huidige regering daar spoedig verdwijnt want de groeiende sympathie voor de PLO heeft voor Israël zeer gevaarlijke kanten. De PLO is immers onder leiding van Arafat een soort Turfschip van Breda. Dat was ook van buiten een onschuldig schip, maar gevaarlijk was de lading. In de PLO is Al Fatah de grootste en belangrijkste organisatie. Ik ben van harte vóór contacten met die organisatie, in de hoop dat ze zullen begrijpen dat het vasthouden aan het Arabische Handvest een hopeloze zaak is.

Dat uit 33 artikelen bestaande Handvest ademt immers van de eerste tot de laatste letter het vernietigen van de staat Israël. Het zegt in artikel 9 duidelijk in de eerste regel: 'Gewapende strijd is de enige manier om Palestina te bevrijden en is derhalve een strategie en geen taktiek', of in artikel 10 o.a.: 'Guerrilla-aktie vormt de kern van de Palestijnse volksbevrijdingsoorlog'.

Maar al zou Al Fatah zich losmaken van dat Handvest, dan zullen de andere leden van de PLO-federatie dat stellig niet doen. Organisaties als: Volksfront voor de bevrijding van Palestina, algemeen Commando, Democratisch Volksfront voor bevrijding van Palestina, As Siaka (de bliksemstraal), de Arabische Palestijnse Organisatie of Palestijnse groep voor de Volksstrijd, zijn fanatieke guerrilla-organisaties. Maar contact met Al Fatah zou een belangrijke stap zijn in de richting van een oplossing. Men moet niet vergeten dat Al Fatah wel een minderheid vormt in de 300 leden tellende Palestijnse Nationale Raad en een minderheid in het Uitvoerende Comité met Arafat als voorzitter, maar het heeft toch de meeste Palestijnen georganiseerd. Laten wij anderzijds niet vergeten dat er in '78 en '79 31 guerrilla-aanslagen tegen Israël zijn geweest, sommige van zeer ernstige aard.

Het is te hopen, dat met Al Fatah iets te bereiken valt, want ook Arafat moet weten dat een oorlog van de Arabische staten tegen Israël voorlopig niet meer kan of zal worden gevoerd. Tegenstellingen tot op de rand van oorlog onder andere om 3 niet bevolkte eilandjes, tussen Iran en Irak, moeilijkheden van de regerende minderheid in Syrië met de Sji'itische meerderheid van de bevolking, Libanon in een permanente staat van oorlog en dan nog Egypte dat niet meer uit het Zuid-Westen aanvalt, betekent dat er voor de Palestijnen nog alleen maar guerrillastrijd mogelijk is. De meest eervolle oplossing zou zijn een overeenkomst Jordanië-Israël, die

met een volgende, bestaande uit minder fanatiek-gelovige partijen dan die in de huidige regering in Israël zitten, wellicht ware af te sluiten. Dat kan pas als de Palestijnen wordt duidelijk gemaakt dat ze met de rug tegen de muur staan en dat Israël door een verdeelde Arabische wereld of door guerrillastrijd niet te veroveren is.

□

De heer **De Gaay Fortman** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Tussen 1914 en 1980 ligt de atombom. Die heeft de wereldpolitiek geordend in een systeem waarin het niet meer denkbaar is, dat een escalatie van op zichzelf niet veel betekende incidenten kan uitmonden in een oorlog waarin alle modern bewapende naties zijn betrokken. Dit zou tot voor kort het antwoord zijn geweest, dat vrijwel elke buitenland-deskundige had gegeven op de vraag of er nu weer zo iets kan gebeuren als in 1914. Het is typerend dat een man als Bondskanselier Schmidt, iemand die zelf heilig gelooft in de afschrikkingstheorie, nu komt met de vergelijking met 1914. We beleven het einde van de Pax Atomica. Over de plaats van de atoomwapens zelf daarin sprak mijn vriend Trip reeds. Aan zijn betoeg wil ik alleen nog toevoegen dat tijdens de algemene politieke beschouwingen van verleden jaar door mij een aantal paradoxen van het kernwapenbeleid zijn genoemd, waarop de Minister-President toen niet kon ingaan. Wij hoopten destijds al dat dit door de Minister van Defensie of de Minister van Buitenlandse Zaken in dit debat zou kunnen gebeuren. Ik wil mij nu beperken tot de internationaal-politieke kant van het einde van de Pax Atomica.

In zijn boek 'Public faces' uit de jaren '30 beschrijft Harold Nicholson een internationaal politiek scenario dat, afgezien van de ideologische posities van de verschillende mogendheden, helemaal niet zo ver weg ligt van de werkelijkheid van vandaag. Centraal staat in elk geval Iran. Aan het slot van het boek blijkt dan dat het Verenigd Koninkrijk ineens kan beschikken over een lanceerbaar atoomwapen. De controverse tussen de ethische minister van buitenlandse zaken die gelooft in overleg, onderhandelingen en gematigdheid, en de militaire diehards die graag gunboats sturen, is daarmee achterhaald. Het is niet meer goed mogelijk nog door de status quo heen te breken.

De waarschuwing van Helmut Schmidt komt nu in een tijd waarin het atoomwapen tot een ongekend grote

De Gaay Fortman

vernietigingskracht is ontwikkeld. De derde wereldoorlog kan geen oorlog meer zijn met overwinnaars en verliezers, maar alleen maar ontwaarden in een volstreekte vernietiging van de schepping waarbij de gehele mensheid de verliezer is. Tegelijk blijkt dat het atoomwapen steeds meer zijn stabiliserende werking in de wereldpolitiek verliest. Interventies zijn wel dege-lijk mogelijk. De Verenigde Staten inter-venieerden in Vietnam op een wijze die grote risico's van uit de hand lopen met zich bracht. Nu heeft de Sovjet-Unie in een eveneens gevaarlijke situ-atie geïntervenieerd in Afghanistan.

Het spreekt vanzelf dat mijn fractie die Sovjet-interventie in Afghanistan volstrekt veroordeelt. Bezorgd zijn wij echter ook over de reactie daarop. Breznev heeft Carter onberekenbaar genoemd. Daarin lijkt hij gelijk te heb-ben. Als de belangrijke mogendheden niet meer precies van elkaar weten wat zij kunnen verwachten, gaat een ver-gelijking met 1914 zich opdringen. Wat wil Amerika? Wat is haar beleid in de verhouding tot de Sovjet-Unie?

In die gevaarlijke situatie van van-daag doet de toelichting op het beleid van Buitenlandse Zaken wat onwezen-lijk aan. Ik geef wel toe dat zij is ge-schreven vóór de Sovjet-interventie in Afghanistan. Ik meen echter dat wij toch meer visie van de Regering kun-nen vragen. Wat wil zij? Zij richt haar beleid op bevordering van welzijn in ons land, op bevordering van mondi-ale vrede, op rechtvaardige verdeling van de welvaart in de wereld, op de wereldrechtsorde en op eerbiediging van de mensenrechten. Zij meent dat in dat kader een gezonde wereldeco-nomie nodig is. Die wil zij bereiken door intensivering van de internati-onale samenwerking. Zij hecht priori-teit aan voortzetting en intensivering van die samenwerking. Zij wil binnen de Gemeenschap 'onder meer gestalte geven aan deze prioriteit door het le-veren van een actieve bijdrage aan de intensivering van de coördinatie van het beleid, in het kader van de EMS.'. Ook de veiligheidsproblematiek blijft een onderwerp van grote aandacht. De Regering wil gewapende conflicten voorkomen. Zij wil de rol van de kern-wapens terugdringen. Zij hecht groot belang aan de rechten van de mens. Zij vindt het van groot belang over een doelmatig ambtelijk apparaat te be-schikken.

Een dergelijke uiteenzetting vind ik nog erger dan partijprogramma's, in haar opsomming van alles wat mooi en schoon en nastrevenswaardig is.

Wat gevraagd mag worden is in de eerste plaats een visie. Ik wil in zo'n stuk lezen hoe de Regering de situatie in de wereld op dit moment ziet en wat de rol van Nederland daarin is. Van daaruit moet dan een beleid worden ontwikkeld, dat iets duidelijker is dan een mooie serie van verlangens. Van-daag is vooral belangrijk hoe wij de kwestie Afghanistan beoordelen. De Minister heeft nu wel de gelegenheid tot het geven van zijn visie daarop om-dat die Sovjet-interventie inmiddels heeft plaatsgevonden.

In de eerste plaats is het de vraag waarom de Sovjet-Unie dit deed. Het antwoord op die vraag heeft niets te maken met goedpraten, want het mocht natuurlijk nooit gebeuren. De vraag is wel of het gebeurde vanuit strategische doeleinden, om dichter te komen bij toevoerwegen van de olie. Wij menen van niet. De vraag is dan of het gebeurde op basis van een sterke verslechtering van de situatie ter plek-ke, waarin een Sovjet-vriendelijk regi-me alle greep op de toestand verloor. Wij menen van wel.

In de tweede plaats moeten we con-stateren dat het een interventie is in een land waarin een sterk groeiend verzet tegen die interveniërende mo-gendheid verwacht kan worden. Een student op het Institute of Social Studies zei over de mensen in dat land, dat zij nog liever in de hel leven met de Islam dan in het paradijs met socialis-me. De Russische soldaten vechten bo-vendien in het algemeen heel goed als het gaat om Moedertje Rusland, maar heel slecht in veroveringsoorlogen. Wij kunnen hetzelfde verwachten als wat de Amerikanen beleefden in Vietnam, na-melijk dat het gemakkelijker is erin te komen dan eruit. In elk geval zal het voor de Sovjet-Unie nodig zijn tot een pacificatie te komen met de mensen in dat land.

In de derde plaats heeft deze inter-ventie geleid tot een groot verzet in, met name, de Derde Wereld. Vooral de moslim-landen keuren hetgeen is ge-beurd in Afghanistan ten strengste af. De Sovjet-Unie heeft met deze landen te rekenen. Foster Dulles zei destijds al dat de Islam een onneembare hinder-nis voor het communisme vormt.

In de vierde plaats komt dit verzet uit de Derde Wereld en van de moslim-landen slecht tot zijn recht door de wijze waarop de Amerikanen hebben gereageerd. Zij hebben in feite de ver-oordeling van de Sovjet-agressie voor zich gemonopoliseerd, zodat wie zich daartegen ook verzet al meteen het ge-vaar loopt vereenzelvigd te worden met de Verenigde Staten. Die Ameri-

kaanse reactie was ook om een andere redem ongelukkig; zij kwam voor de Sovjet-Unie volstrekt onverwacht. Een Nixon is op zich zelf minder gevaarlijk dan een Carter die zich opeens ont-popt tot een Nixon!

Een ander bezwaar tegen de Ameri-kaanse reactie is, dat zij voortkwam uit olie-angst; het Westen zit in een heel moeilijke energiesituatie en ontbeert daarin een energiebeleid. Zolang dat zo blijft, kunnen er steeds vreemde dingen gebeuren.

Ten slotte is de Amerikaanse reactie naar ons gevoel gebaseerd op een ver-keerd uitgangspunt. In de Verenigde Staten praat men Kissinger na in de opvatting dat détente ondeelbaar is. Daarmee wordt het oude adagium dat betrekking had op de vrede – vrede is ondeelbaar – ook toegepast op déten-te. Naar mijn oordeel is dat onjuist, want détente is veel minder dan vrede. Détente is niet meer dan wat men in de Sovjet-Unie de 'vreedzame coëxisten-tie' noemt. Détente betekent dat het andere regime als regime wordt aan-vaard, ook al ligt het je ideologisch ge-zien helemaal niet. Het betekent dus dat je je niet richt op het ten val bren-gen van dat regime. Integendeel het betekent dat je je richt op de stabiliteit daarvan en dat je binnen dat kader tracht, de betrekkingen tot wederzijds voordeel te regelen.

Wij krijgen dag in dag uit nieuwe analyses over de Sovjet-Unie en over de manier waarop daar het beleid wordt bepaald. Laatstelijk deden de heer Bolkestein en ook enigszins de Minister dat in de Tweede Kamer. Het is naar mijn mening nodig, eens te gaan analyseren wat nu eigenlijk ons beleid is in de verhouding tot de Sov-jet-Unie. Wij baseren ons op mensen-rechten, ontspanning en het streven naar internationale rechtvaardigheid. Tussen die verschillende maatstaven voor het beleid zijn conflicten moge-lijk. Dan moet helder kunnen worden geanalyseerd wat er moet gebeuren wanneer het een strijdig is met het an-der.

Er wordt nu gekozen voor een sport-boycot. Hoe komt zo'n beleidskeuze tot stand? Dit brengt mij tot enkele op-merkingen over het verschijnsel van de boycot. In de Tweede Kamer blijkt de een vóór een boycot tegen de Sov-jet-Unie te zijn, doch tegen een olie-boycot van Zuid-Afrika en voor of te-gen een boycot van Iran. Bij de ander ligt dat precies omgekeerd. Waarom is dat zo? Dat wordt onvoldoende gemo-tiveerd, zodat daarover grote verwar-ring bestaat. Wij hebben nu gelukkig een Sanctiewet. Wij hebben echter ook een sanctiebeleid nodig.

De Gaay Fortman

Is een boycot een pressiemiddel? Neen, een boycot gaat veel verder dan alleen het uitoefenen van druk. Voor het uitoefenen van druk op een bepaald regime is een boycot zelfs minder geschikt, want een regime zal een boycot altijd ervaren als tegen het regime zelf gericht. Het regime zal het dus niet ervaren als gericht tegen een bepaald beleid of tegen bepaalde maatregelen, maar tegen het regime zelf. Dat maakte de boycot in het geval van Rhodesië – afgezien van de effectiviteit – zo geschikt. Het ging er immers om dat het regime van Smith moest verdwijnen. Daarom kiest mijn fractie ook voor een boycot in het geval van Zuid-Afrika. Wij doen dat niet als straf voor de Zuidafrikaanse regering of als pressiemiddel, maar wij doen dat omdat dit regime in moeilijkheden moet worden gebracht, dus om de krachten tegen dat regime te versterken. Als dat regime dan wil blijven zitten, dan moet het zich gedwongen zien met de krachten die er nu tegen zijn, tot overeenstemming te komen; men moet om de tafel gaan zitten met de Mandela's.

Waarom zijn wij tegen een boycot van de Sovjet-Unie? Wij zijn daartegen, omdat ons beleid is gericht op veranderingen in de Sovjet-Unie mét het regime. De wenselijkheid van een beleid dat is gericht op een totale verandering van het regime in de Sovjet-Unie, is nu niet aan de orde, omdat dit eenvoudig niet mogelijk is. Het zou geen reëel beleid zijn. Dat is het realisme van de vreedzame coëxistentie.

Nu komt men met de gedachte van een boycot van de Olympische Spelen in Moskou. Wij zijn van mening dat de sportorganisaties nooit voor Moskou hadden moeten kiezen, omdat dit niet een plaats is waar in een sfeer van verbodering de sport tot haar recht kan komen. Als nu nadat die keuze voor Moskou eenmaal is gemaakt, tot een boycot wordt besloten, dan wordt de boycot gebruikt als straf voor de Sovjet-Unie. Op deze manier werkt het niet. Overigens is deze straf eenzijdig opgelegd door rector Carter zonder enig overleg met de lerarenvergadering.

Het Sovjet-regime zal de boycot zien als gericht tegen zich zelf. De boycot voldoet niet aan de eis die Minister Van der Klaauw zo terecht stelde in de Tweede Kamer, toen het ging om een olieboycot van Zuid-Afrika, namelijk dat een boycot effectief moet zijn. In de nota over de mensenrechten zien wij al dat de Regering weet dat er een spanningsverhouding kan zijn tussen economische belangen en de kwestie

van de mensenrechten. Als het echter gaat om politieke belangen, zoals ontspanning, en de mensenrechten, kiest de Regering al te gemakkelijk voor harmonie. Zij zegt dat zonder de stabiliteit in Oost-Europa aan te tasten, een positieve wisselwerking tussen ontspanning en mensenrechten mogelijk is. Het beleid gaat uit van het niet in gevaar willen brengen van de stabiliteit in Oost-Europa en de aanvaarding van de regimes aldaar. Dan zal men echter ook moeten erkennen dat hierin grenzen zijn gegeven aan wat wij voor de mensenrechten kunnen doen. Wij kunnen en moeten op allerlei manieren voor de mensenrechten opkomen, maar niet op een wijze die de regimes ervaren als tegen het regime zelf gericht.

Iran is het derde geval voor een boycot. De gijzeling daar is volstrekt ontoelaatbaar. De gijzeling vindt plaats met medewerking van de regering. Houdt echter de regering van Iran, ook naar het oordeel van de Minister, de gijzelaars zelf? Deze regering zit er vlak na een revolutie in een situatie van instabiliteit en is zeer bezorgd om haar eigen positie. In zo'n situatie, stelt bondskanselier Kreisky van Oostenrijk, is er rust nodig en zal een boycot verkeerd werken, eenvoudig omdat een boycot niet werkt als pressiemiddel, maar als een voor het regime bedreigend wapen.

Er is een tegenargument, namelijk dat de boycot van Iran nodig is, niet om in Iran iets te bereiken, maar om de Verenigde Staten te steunen. Deze hebben solidariteit nodig; dit is niet het moment om met Amerika uit de pas te lopen. Wij zijn het hiermee oneens. Amerika behoort niet tot de groep van zwakke landen die in de mondiaal-politieke situatie in de eerste plaats onze solidariteit nodig hebben. Het is een supermogenheid die stuit op de grenzen van de macht en in deze situatie geen beleid kan vinden. Wij moeten helpen bij het zoeken naar beleid. Men helpt de zwakker echter niet door achter hem aan te zwakken, maar wél door hem duidelijk te maken dat hij een koers nodig heeft en door behulpzaam te zijn bij het zoeken naar een koers.

In zijn artikel '1980 is 1914 niet' in NRC/Handelsblad van 1 mei jongstleden schrijft Van Benthem van den Bergh terecht dat het verschil tussen nu en voorgaande jaren voornamelijk is dat op het ogenblik meer onbestemde angst aanwezig is en dat een gevoel van verwarring en onzekerheid bestaat. Inderdaad, de gevaren op internationaal terrein vinden ook naar ons

gevoel voor een belangrijk deel hun oorzaak in de waardecrisis in het Westen zelf. Het gevaar is dat wij bewust of onbewust elkaar het klimaat aanpraten waarin oorlogen ontstaan. Er blijkt steeds meer hunkering naar de solidariteit die er in de oorlog was en een zeker fatalisme met betrekking tot de mogelijkheden van solidariteit in de wereld van vandaag. Als zulke gevoelens op de jeugd worden overgedragen, ontstaat een bijzonder gevaarlijke situatie.

De taak van de Minister van Buitenlandse Zaken bij het tegengaan van een nieuw fatalisme is beperkt. Deze is zeker ook moeilijk in een internationale situatie waarin de ene agressie en schending van mensenrechten de andere volgt. Wél kan echter worden gevraagd dat de Minister een heldere visie geeft op de internationale situatie en dat hij een beleid ontwikkelt dat zijn grond vindt in solidariteit.

□

De heer **Van Hulst** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Volgend jaar, na de verkiezingen der Tweede Kamer, zullen de politieke leiders aldaar zich buigen over de kabinetsformatie. Naar mijn indruk zullen de paragrafen over het buitenlands beleid en over de NAVO nog meer aandacht krijgen dan voorheen. Het Nederlandse volk wordt, of het wil of niet, in toenemende mate geconfronteerd met datgene wat zich buiten onze grenzen afspeelt. Het Franse vuil vergiftigt de Nederlandse Rijn. Als onze atleten lezen over de behandeling van Russische dissidenten en over Afghanistan, vragen zij zich af, of het zin heeft hun training voort te zetten. De huisvrouw die sinaasappelen koopt, zal toezien of deze het blauwe stempel 'Outspan' dragen. Kerneergie en kernbewapening veroorzaken demonstraties, die ook letterlijk de grenzen overschrijden. Democratisch genomen beslissingen hierover lappen minderheden aan hun laars. Een paar miljoen Nederlanders bemerkt keer op keer, dat men de spanningen in het Midden-Oosten moet betalen met een hogere benzineprijs; en vraag niet hoeveel Nederlanders in angst leven, dat de benzine van de ene dag op de andere niet 5 cent, maar 10 kopeken per liter duurder is geworden. Maar als de politieke leiders volgend jaar een nieuw regeringsprogramma concipiëren, zullen zij wel een wijze zelfbeperking moeten tonen. Het is zo goedkoop om uitspraken te doen over bijvoorbeeld Middenamerikaanse staten, waar zonder enige twijfel gruwelijke dingen ge-

Van Hulst

beuren, maar waar Nederland nauwelijks een diplomatieke vertegenwoordiging heeft.

Daarmee ben ik eigenlijk al gekomen aan het eerste wat mijn fractie wil opmerken. In een politiek debat als dit is het niet in de eerste plaats de vraag, of de Nederlandse Regering gestrooid heeft met protestbrieven aan alle landen, die bij voorbeeld mensenrechten schenden, al kan dit ook wel eens een zin hebben. De vraag is voor ons veel meer, of wij in bepaalde landen waar het wezenlijk scheef gaat alleen, maar toch in de meeste gevallen samen met onze bondgenoten, het uiterste doen om aldaar invloed ten goede uit te oefenen. En de vraag is ten slotte, of onze Regering eveneens bereid is om, als het onze bondgenoten aan moed mangelt, als voortouwtrekker op te treden. Het zou toch niet de eerste keer in de wereldgeschiedenis zijn, dat de stem eens roepende in de woestijn toch ergens resoneert.

De Nota-Mensenrechten acht ik een knap stuk; de Tweede Kamer gaf er ruim aandacht aan. Maar het is bijna om moedeloos te worden, als wij zien dat enerzijds in veel landen de documenten, de nota's en de resoluties over de mensenrechten stijlvol geformuleerd, wetenschappelijk onderbouwd en inspirerend van toon zijn, terwijl daarnaast en vooral daartegenover tientallen landen te noemen zijn, waar de gruwelijkste dingen gebeuren. De heer Broekz zei terecht: 'Dan slaat de schrik je om het hart'. Het is natuurlijk van de gekke om de Nederlandse Regering te verwijten, dat zij te weinig gedaan heeft om de ellende in Nicaragua, in San Salvador, in Paraguay of in Bolivia te voorkomen of te verhinderen dat in enkele Afrikaanse staten elk ministerschap eindigt voor het vuurpeleton. Maar dat is in de discussie met de Regering thans het probleem niet. De vraag is wel, of deze Regering, waar zij ter plekke aanwezig was, onmiddellijk van de gelegenheid gebruik heeft gemaakt om te zeggen: 'de vriendschap tussen onze landen staat op het spel, als U op deze wijze doorgaat de mensenrechten te ontcrachten'.

Ik noem een concreet voorbeeld. In december 1975 was er een Indonesische invasie op Oost-Timor. Sinds dat moment behartigt Nederland de Portugese zaken in Jakarta. Dat impliceert, dat de Nederlandse Regering weliswaar niet verantwoordelijk is voor de onbeschrijfelijke ellende op Oost-Timor, maar dat zij stellig wel medeverantwoordelijk is voor het zoe-

ken van een definitieve oplossing. Hoe denkt de Minister over de gedachte van zijn Portugese collega, Freitas do Amaral, dat er rechtstreekse contacten moeten zijn tussen Portugal en Indonesië om de humanitaire problemen op te lossen? Laat de Indonesische regering voldoende voedseltransporten toe, ook in onrustige gebieden als Lospalos en Maliana, om de bevolking van de hongernood te redden?

Ik vind het best dat Nederlandse bewindslieden, inclusief de Minister-President, geregeld Jakarta bezoeken; met de hulpverlening aan Indonesië: geen problemen. Maar wij dienen wel onze vriendschap op het spel te zetten als het systematisch uithongeren van een bevolkingsgroep niet onmiddellijk beëindigd wordt.

De verhouding Nederland - Indonesië moet eigenlijk een model zijn voor hetgeen ons land met en in een bevriend land kan bereiken, als de mensenrechten in het geding zijn.

Inmiddels is het huiveringwekkend, wat er in Oost en West momenteel op de wereld plaatsvindt. Wij denken aan Sacharow, Sjtsjaranski, aan de dissidenten van het eerste uur: Alexander Lavoet, Markt Nikloes, Josif Diadkin; zij zijn pas weer gearresteerd. En aan religieuze leiders als Vladimir Poresj en Alexander Ogorodnikow; de lijst van namen van hen, die uit Moskou weggezuiverd worden, is eigenlijk oneindig. En wij vragen ons af: wat moeten wij in Gods naam nog op de Olympische Spelen doen? Laat men er maar een aangeklede Spartakiade van maken. Mijn fractie is hierin volstrekt unaniem.

Betekent dit oordeel, dat wij blind zijn voor de fouten van andere landen, bij voorbeeld de Verenigde Staten? Het past ons niet ons met de rechtspraak aldaar te bemoeien, maar als de Amerikaan Paul Geibel in 1911 op 17-jarige leeftijd in de Verenigde Staten wegens beroving en dood door schuld de gevangenis in gaat en pas in deze maand, na ruim 68 jaar gezeten te hebben, in vrijheid wordt gesteld, mogen wij dan misschien vraagtekens zetten?

Over de mensenrechten in Suriname kunnen wij, na de behandeling in de Tweede Kamer, kort zijn. Wij moeten niet onmiddellijk dreigen met inhouden van onze hulp. Maar als men met een bepaalde trots en bij herhaling op de televisie laat zien, hoe men lijfstraffen invoert en toepast, dan kunnen wij de ogen niet sluiten. De dood van Frits Ormskerk is nog steeds een mysterie. Over de beschuldigingen aan het adres van het Tweede Kamer-

lid Pronk moeten wij het rechte weten; en als de beschuldiging een leugen is, moet hij van elke blaam gezuiverd.

Wat de hulpverlening aan Suriname en andere landen betreft, mogen wij misschien op zeer bescheiden schaal voorwaarden stellen ten aanzien van de bestuursvorm van zulke landen? Is het werkelijk onaanvaardbaar dat steun aan ontwikkelingslanden verbonden wordt aan een minimumeis ten aanzien van een democratisch bestuur?

Ik kom tot de PLO. Ik ben verplicht iets te zeggen over de PLO en Israël. Op 3 april zei de Minister van Buitenlandse Zaken in een interview in Trouw, dat er sprake is 'van een opwaardering van de Nederlandse contacten met de Arabische wereld en de PLO'. Ik wil er geen enkele twijfel over laten bestaan, dat er in de CDA-fractie van deze Kamer absoluut geen sprake is van een dergelijke opwaardering. Een man als Sartawi is in mijn fractie niet welkom.

Geen enkele Westerse politicus behoeft bevreesd te zijn, dat als zijn kind 's morgens naar de bus loopt, er een dodelijke explosie in het busstation zal plaatsvinden, waarvoor de PLO 'de eer opeist'. Geen enkele crèche in Nederland behoeft bang te zijn voor gijzeling en doodsdreiging van kleuters door Arabische terroristen. De PLO manifesteert zich in Israël als een uitsluitend terroristische beweging. Contacten met de PLO in de vorm van onderhandelingen zijn zonder voorafgaande zeer uitdrukkelijke gedragsverandering van de PLO, aan de Israëliëse bevolking volstrekt onverkooptbaar.

Nu kan het zijn, dat ook het Nederlandse gefliert met de PLO zijn grond vindt in pragmatische en opportunistische overwegingen. Toegegeven: aan pragmatisme en opportunisme zal elke partij, ook de mijne, zich misschien wel eens schuldig maken. En de rol die de heilige olie in de wereld speelt, kan men moeilijk ontkennen. Maar ten aanzien van de PLO is er geen enkele reden tot opportunisme. Het ontbreekt de PLO aan elke invloed in de olieproducerende landen. Deze opmerking en de stelling, dat de invloed van en de sympathie voor de PLO in de Arabische wereld opvallend geringer is dan in het Westen, eisen bewijs. Ik mag mij hierbij beroepen op enkele publikaties van Cidi. Welnu, in Egypte wedijvert men met Israël in onvriendelijkheid tegenover de PLO. In Jordanië heeft de PLO geen toegang meer. In Syrië duldt men nog slechts een zeer kleine PLO-groep. Libanon wil de PLO kwijt. Saoedi-Arabië, Koeweit, Bahrein en de

Van Hulst

Golfstaten willen alleen al om dynastieke redenen niets met de PLO te maken hebben. Lybië heeft de PLO de deur gewezen. En zo kan ik nog wel even doorgaan. Kan de Minister aangeven of hij het met deze zienswijze eens is?

En als Nederlandse parlementariërs verklaren diep onder de indruk te zijn van Sartawi's zeer gematigd optreden, wordt onmiddellijk daarop in de kibboets Misgar Am een peuterhuis overvallen. Om elk misverstand te vermijden: mijn fractie heeft ieder jaar gepleit voor de rechten van het Palestijnse volk en dat doen wij ook nu. Mijn fractie verlangt van de Israëlische regering een flexibele houding tegenover Egypte, om tot een duurzame vrede te geraken. Wij verwachten dat de offers, die speciaal Israël daarvoor moet brengen, worden gecompenseerd door absolute garanties wat de existentie van de staat Israël betreft.

Natuurlijk verwachten wij in dit debat een duidelijke verklaring van de Nederlandse Regering. Is de Regering met ons niet van oordeel, dat alle toenaderingen van het Westen ten aanzien van de PLO, en dat ook het vriendelijke gebaar dat deze Minister tegenover de PLO heeft gemaakt door te verklaren dat het PLO-handvest niet zo ernstig genomen moet worden als er letterlijk aangegeven is en door woordelijk te verklaren: 'Het is waar dat de PLO zich vroeger van terreur als wapen bediende, dat is nu duidelijk veranderd', op geen enkele wijze door de PLO zijn gehonoreerd en dat na de uitspraken van deze Minister de terreur zelfs in hevigheid is toegenomen? In zijn antwoord aan het Tweede-Kamerlid Nijhof van 6 mei maakt de Minister een scherp onderscheid tussen de officiële PLO en de haar verwante splintergroeperingen. Kan de Minister één uitspraak van de PLO citeren, waarin deze b.v. de misdadige aanval op Misgar Am van zogenaamde splintergroeperingen op 7 april heeft afgekeurd?

Het is bijna ondenkbaar, dat er een begrotingsbehandeling van Buitenlandse Zaken passeert, waarbij Zuid-Afrika ongenoemd blijft. Toegegeven: ook degenen die nog steeds pleiten voor de dialoog met Zuid-Afrika beginnen ongeduldig te worden. De laatste 10 jaar is er in Zuid-Afrika ontegenzeggelijk veel ten goede veranderd, maar op het punt van de politieke rechten der zwartmensen zien wij nauwelijks vooruitgang.

Keer op keer blijkt bovendien, dat maatregelen tegen Zuid-Afrika, van welke aard ook, niet uitvoerbaar zijn of

ineffectief. Op de onlangs gehouden conferentie in Napels pleitte Minister Van der Klaauw opnieuw voor olieboycot. Het resultaat was voorspelbaar. De import van Zuidafrikaanse kolen in de EG steeg vorig jaar met 30% tot 59 miljoen ton. Dat is een kwart van de eigen produktie van de EG.

In zuidelijk Afrika zit Botswana samen met Zwaziland en Losotha in een douane-unie met Zuid-Afrika. Zuidafrikaanse produkten hebben vrije toegang tot deze drie landen en van daar gaan ze verder.

In één van de eerste verklaringen van de kersverse premier van Zimbabwe, Robert Mugabe, heeft hij op 13 maart in een persoonlijke boodschap aan Zuid-Afrika laten weten, dat hij Zuid-Afrikaanse beleggingen in zijn land zal verwelkomen.

Als er één organisatie zich fel keert tegen bij voorbeeld besmette banken in de Westerse wereld, dan is het wel de Wereldraad van Kerken. Maar nog slechts enkele weken geleden verklaarde de perschef van de Wereldraad voor het Duitse persbureau EPD, dat de Wereldraad zelf nog steeds door moet gaan met zijn contacten met deze besmette banken, omdat men er niet buiten kan.

Mijnheer de Voorzitter! Ondanks dit alles verwachten wij van de Nederlandse Regering dat zij niet zal nalaten, elke gelegenheid aan te grijpen om Zuid-Afrika te wijzen op de onverbidelijke noodzaak van een koerswijziging in zijn binnenlandse politiek.

Er is een probleem in het Nabije Oosten, waar de wereld maar liefst over zwijgt: het over de landen Irak, Iran, Syrië, Turkije en de USSR verspreide volk van de Koerden. Heeft de Regering nog contact gehad met dr. Said, lid van het Centraal Comité der Koerdische Democratische Partij in Iran, die deze maand Nederland bezocht? Is het juist, dat Iran F4-jagers, Cobra-gevechtsvliegtuigen en zware mortieren tegen de burgerbevolking heeft ingezet en dat Iran door zijn leger belet de toevoer van levensmiddelen, brandstof en medicamenten, waardoor voor de Koerden eigenlijk een soort holocaust dreigt? Ik ben mij bewust, dat de actieradius van de Nederlandse Regering ontoereikend is om hier daadwerkelijk veel aan te doen. Maar ziet de Minister toch nog een mogelijkheid tot enige hulp van onze kant?

De mislukking van de Amerikaanse reddingsactie ten aanzien van de gegijzelden in Teheran stelt ons voor raadsels. Hoe is het mogelijk dat een volk als het Amerikaanse, dat kans ziet

om met feilloze precisie enkele malen mensen op de maan te doen landen, en deze weer terug te brengen, geen kans ziet om in een enorme woestijnvlakte enkele helicopters onbeschadigd op de grond te zetten? Wat Israël in Entebbe tot in de perfectie volbracht, mislukt bij de Amerikanen.

Dat diplomaten onschendbaar zijn, is al in vele talen gezegd. Maar te weinig is aandacht geschonken aan een ander probleem. Een ambassade is een enclave in een andere mogendheid. Niet alleen de mensen zijn onschendbaar, ook het grondgebied. Wie wederrechtelijk zo'n enclave betreedt, begaat in principe een oorlogsdaad. Zo heeft de Sovjet-Unie het nooit gewaagd kardinaal Jozsef Mindszenty, die in 1956 een toevlucht zocht in de Amerikaanse ambassade in Budapest, deze met geweld daaruit te halen: dat zou een directe oorlogsdaad zijn geweest. In Teheran ligt de zaak gecompliceerder: niet het officiële leger van Iran grijpt in, maar een door het leger en door de regering beschermde groep studenten. Ik weet dat men in Amerika de opvatting, dat hier van een oorlogshandeling sprake is, niet op de spits drijft; men wil escalatie van het conflict voorkomen. Maar volgens kenners van het volkenrecht begeeft Iran zich hier wel in de grenszones van een oorlogsdaad. Heeft de Regering hierover een mening?

In ieder geval is het voor diezelfde kenners van het volkenrecht volstrekt duidelijk, dat militair ingrijpen van Amerika met het doel de gegijzelden te bevrijden, geoorloofd is. Nederland dient in deze zaak zonder reserve naast de Verenigde Staten te gaan staan. Maar Nederland moet wel, in nauw overleg met de EG-bondgenoten, elke door Amerika voorgestelde maatregel op zijn effectiviteit toetsen. Aan nog meer gezichtsverlies, na de mislukte bevrijdingspoging, hebben wij geen enkele behoefte.

Het Internationale Gerechtshof in Den Haag heeft vorige week opnieuw Iran veroordeeld en de vrijlating der gegijzelden geëist. Hetzelfde gerechtshof heeft de Amerikaanse pogingen om de gegijzelden te bevrijden wel zeer tactisch genoemd, maar de uitspraak dat de actie in strijd met het volkenrecht zou zijn bleef volgens mededelingen van de kranten achterwege. Het officiële stuk heb ik natuurlijk nog niet gelezen.

Politiek gezien is de afstand tussen Iran en Afghanistan niet zo groot. De ingreep op 27 december 1979 heeft een lange voorgeschiedenis. Bij de Entente van 1907 besloten Groot-Brittan-

Van Hulst

nië en het Czarenrijk Afghanistan te ontzien. Na de Oktober-revolutie was Afghanistan een der eerste landen met een zeer goede diplomatieke relatie met de Sovjets. En bij het verdrag van Kaboel in 1921 wist Amanoela zich verzekerd van de Russische steun tegen Engeland. En de jaren door was Afghanistan een troetelkind van de Sovjet-Unie wat betreft de ontwikkelingshulp. In 1954 sloot Afghanistan op de conferentie te Bandoeng zich aan bij de niet-gebonden landen. Maar de interne spanningen in dat land namen toe, toen jonge links-radicalen intellectuelen in conflict kwamen met het traditionalisme van deze Moslimstaat.

Uitgeweken Afghanen kregen in de Oostblok-landen asyl en werden opgeleid tot een alternatieve regeringsploeg. Amin die aan de Columbia-universiteit had gestudeerd, raakte bij het Kremlin uit de gratie en Taraki werd aldaar favoriet. Maar Taraki werd vermoord en toen was Amin weer goed genoeg om als ledepop te fungeren. Op dezelfde avond dat radio Moskou nog een loflied zong op Amin, vielen de Sovjets Afghanistan binnen. Natuurlijk was dit een gevolg geven aan de smeekbeden van Amin. Het scenario, dat de Sovjet-Unie in Afghanistan toepaste, had zijn bruikbaarheid al bewezen in Hongarije en Tsjecho-slowakije. Maar het is niet onmogelijk dat de gerontocraten in Moskou de reactie van de wereldopinie hebben onderschat; zeker de reactie in de Verenigde Staten. Wat Moskou zeker niet gewild heeft, de bevordering van de kansen van Carter's herverkiezing, heeft Brezjnev wel degelijk mogelijk gemaakt.

De Westerse wereld is door Afghanistan sterk in verwarring geraakt. Wat voor zin hebben Helsinki, Wenen en Madrid, nu de Sovjet-Unie op flagrante wijze internationale overeenkomsten heeft geschonden? Terecht heeft de EG de Comecon-besprekingen afgelast, zodat het gesprek tussen Fadejew en Haferkamp geen doorgang vond. Slechts met Roemenië is nog een goed contact mogelijk, getuige het verloop van de besprekingen over een handelsverdrag voor industriële goederen.

Enigszins op de achtergrond is het gebeurde in Sverdlovsk geraakt met de raadselachtige antrax-epidemie, door de Literatoernaja Gazeta als mond- en klauwzeer afgedaan. Daarmee zitten wij midden in het probleem van de NBC-wapens (nucleair, biologisch, chemisch).

Heeft de SU inderdaad het in 1972 gesloten verdrag geschonden? Natuurlijk voorziet dat verdrag weer niet in internationale controle. Voor chemische wapens geldt nog steeds het protocol van Genève 1925. Zijn er in Afghanistan chemische wapens tegen de bevolking gebruikt, zoals sommige persberichten vermelden? En wat voor zin heeft het in deze situatie verder te gaan met de beperking van strategische kernwapens, als Moskou's woord toch geen garanties biedt?

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans te spreken over de NATO en het Warschaupakt. In vraag 59 staat: 'Zijn er naar het oordeel van de Minister voor ons land conclusies te trekken uit de in 1979 verschenen nota 'The successor generation' van 'The International communications Agency of the United States Government'? Zo ja, welke?' Het antwoord daarop luidt: Een nota als bedoeld in de vraag is de Regering niet bekend. Navraag bij de betrokken Amerikaanse autoriteiten heeft geen nadere gegevens opgeleverd. Een bevreemdend antwoord.

In het weekblad van de CHU, De Nederlander, van 26 oktober 1979, heeft mijn fractiegenoot, de heer De Vries, een artikel gepubliceerd onder de titel 'Jongeren en defensie', dat geheel aan deze nota is gewijd. Het betreft hier een discussiestuk, afkomstig van een aan het Ministerie van Buitenlandse Zaken van de Verenigde Staten van Amerika verbonden instelling, dat op 6 september 1979 te Washington is besproken door een subcomité van de commissie voor onderwijs, culturele zaken en voorlichting van de Noordatlantische Assemblée. Tijdens de in oktober 1979 te Ottawa gehouden vergadering van de Noordatlantische Assemblée is een workinggroup on the successor-generation ingesteld, die op 26 oktober en 27 februari jl. in Londen haar eerste vergadering heeft gehouden. Deze vergadering is geopend door Lady Young, de Minister van Onderwijs van het Verenigd Koninkrijk.

Mijnheer de Voorzitter! Misschien zou het zo kunnen zijn dat de bewindslieden, als zij wederom een bepaald stuk niet kennen, niet onmiddellijk bij de Amerikaanse regering aankloppen, maar eerst eens informeren bij de CHU. Dat kan nog tot 11 oktober van dit jaar, wanneer de fusie plaatsvindt.

Minister **Scholten**: De Lohman-stichting blijft na die datum in stand, naar ik meen, en dat wetenschappelijk bureau zal deze zaken ook wel in de gaten houden!

De heer **Van Hulst** (CDA): Dat moet dan een hele geruststelling voor de Regering zijn!

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou het op prijs stellen, indien deze Kamer te zijner tijd alsnog een bevredigend antwoord op vraag 59 uit haar voorlopig verslag zou mogen ontvangen.

De Noorse generaal Gundersen heeft op 13 mei als voorzitter van het militair comité van de NAVO, opvallende uitspraken gedaan; volgens hem is de wereld een periode van groot risico binnengetrepen. Bezorgdheid bleek vooral uit zijn opmerkingen, dat de NAVO niet kan en mag optreden buiten het verdragsgebied. En de Perzische Golf valt erbuiten.

In hetzelfde comité is de Franse defensie-inspanning uitvoerig geprezen, en dat nog wel door de Verenigde Staten, en als voorbeeld gesteld voor de officiële Navo-landen. De Amerikanen hebben in dit comité sterk aangedrongen op een aanvulling van de munitie-voorraden in West-Europa, op grotere reserve-eenheden, op eventuele inschakeling van burgervliegtuigen bij het transport van Amerikaanse militairen over de Oceaan, dus op medewerking van de KLM, en op voorstellen betreffende een chemische oorlogsvoering. Wat is de houding van de Nederlandse Regering tegenover deze plannen? Vooral West-Duitsland schijnt door Amerika onder zware druk gezet; Hans Apel moest zich maar spiegelen aan het Franse en Engelse voorbeeld. Ook West-Duitsland moet ervoor zorgen, dat in een crisissituatie meer dan één miljoen Amerikaanse militairen naar Europa worden gebracht.

Jozef Luns gaat in zijn indicatie, dat er van een crisissituatie sprake is, erg ver. In 'Atlantisch Perspectief' zegt hij, dat wij moeten terugdenken aan de situatie vóór Wereldoorlog II; dan kunnen de vergelijking trekken met de situatie na de inlijving van het Sudeteland door Hitler. Indien, volgens Luns, toen de westelijke mogendheden duidelijk hadden verklaard 'tot hiertoe en niet verder was hoogstwaarschijnlijk de rest van Tsjecho-Slowakije als soevereine staat bewaard gebleven. Luns acht het een historisch gegeven dat Hitler dacht, ook de Poolse Corridor zonder een Europese oorlog te kunnen annexeren.

Natuurlijk is het altijd moeilijk, historische situaties, die meer dan 40 jaar uit elkaar liggen, met elkaar te vergelijken, maar ik mag toch wel vragen in hoeverre de Nederlandse Regering de heer Luns in diens vergelijking wenst te volgen.

Van Hulst

Het Warschaupact is nu een kwart eeuw oud. Elk jaar komen in de gewisselde stukken tussen Regering en de beide Kamers vragen naar voren over de krachtsverhouding tussen NAVO en Warschau. Na de viering van 25 jaar Warschaupact kunnen deze vragen achterwege blijven. Aleksej Kosygin verklaarde in zijn partij-orgaan 'Kommunist' op triomfantelijke wijze, dat het Oostblok momenteel absoluut de militair-sterkste was. Volgens mijn herinnering is deze stelling nog nooit eerder door een Sovjet-autoriteit uitgesproken. Daarmee heeft Kosygin de NAVO naar een underdog-situatie gemanoeuvreed. Men kan het in de Oostblok-pers lezen: in tien jaar is de militaire capaciteit van het Oostblok gestegen met 20%; er is een militaire vliegtuigindustrie opgebouwd, die elke 19 uur een gevechtsstraaljager produceert; er is een elektronische apparatuur ontwikkeld, die het NAVO-communicatiesysteem ernstig kan verstoren; er is een potentieel voor chemische oorlogsvoering opgezet, dat twee maal zo groot is als dat van het Westen. Zijn deze gegevens juist?

Ik kom tot de strategische raketten. Is het juist dat de Sovjet-Unie in 1970 beschikte over rond 1300 raketten, waarvan er nog geen één was gemirv-ed (met meerdere kernkoppen uitgerust)? Op dit moment heeft zij nog altijd evenveel raketten, maar is het aantal kernkoppen verviervoudigd. Ook op het punt van raketten voor de middellange afstand zou er belangrijke vooruitgang zijn geboekt. In de plaats van de SS-4s en de SS-5s die slechts een reikwijdte van tweeduizend kilometer hadden en bovendien van een vaste plaats moesten worden gelanceerd, komen nu de SS-20 raketten. Deze zijn mobiel, hebben een reikwijdte van meer dan vijfduizend kilometer en zijn met drie kernkoppen uitgerust. Volgens de laatste publikaties zijn ze nu zelfs met vier kernkoppen uitgerust. Is het juist dat er 150 van deze raketten zijn geplaatst? Kunnen de bewindslieden bevestigen dat in tien jaar tijds het aantal atoomduikboten verdrievoudigd is? Terwijl de Russische duikboten nog in 1970 onder de kust van de VS moesten opereren om Amerikaanse doelwitten te kunnen bestoken, hoeven ze thans niet eens meer de Russische territoriale wateren te verlaten. Hebben hun raketten een reikwijdte van meer dan achtduizend kilometer? Is de schatting juist, dat het aantal vliegtuigen en helikopters in de Sovjet-Unie met bijna veertig procent is gestegen?

Weliswaar wordt op papier erkend, dat de Oostblok-landen op basis van vrijwilligheid lid zijn, maar Hongarije in 1956 bewees het tegendeel. Alleen Roemenië en Albanië zagen kans hun eigen wegen te gaan. Niettemin is momenteel het Warschaupact hechter en sterker dan ooit.

Het is duidelijk dat mijn fractie met grote nauwkeurigheid zal volgen op welke wijze de Nederlandse Regering in de NAVO manoeuvreert. Ieder weet hoe uiterst gevoelig de NAVO/Warschauverhoudingen onder ons volk liggen en met name bij de kerken. Voor mijn fractie is er geen reden om door een tekort aan vertrouwen de bewindslieden thans voor de voeten te lopen. Wie de vrede wil, bereide zich niet ten oorlog, maar neme het recht in acht. Wie het recht niet in acht neemt, noopt anderen het recht te verdedigen.

Over de verhouding van Griekenland tot de NAVO ben ik iets pessimistischer dan de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie. Griekenland heeft het plan-Rogers voor herintegratie van Griekenland in NAVO's militaire organisatie verworpen. In feite heeft dit land één been binnen en één been buiten de NAVO, waardoor het Franse model zichtbaar wordt. Is het Grieks-Amerikaanse defensieverdrag, dat onder andere de status van de Amerikaanse bases regelt, inderdaad bekrachtigd, of staat het voorlopig in de ijskast? Ik acht NAVO's Zuidoostflank, juist met het oog op Iran en Afghanistan van ongehoorde betekenis. Is het juist dat Washington ruime financiële toezeggingen aan Griekenland en Turkije heeft gedaan, zo ongeveer van 500 en 360 miljoen gulden, en dat de Duitse Minister Matthoefer militaire steun toezegde, maar dat dit alles niet heeft geleid tot een voor Brussel bevredigende oplossing?

Is het juist dat Griekenland zich in 1974 uit NAVO's militaire organisatie heeft teruggetrokken vanwege de Turkse invasie op Cyprus? En is het juist dat Karamanlis hierin een beslissende rol heeft gespeeld? En is het eveneens juist, dat de tegenspeler van Karamanlis, de leider van de socialistische Pasok-partij, zich gekant heeft tegen iedere terugkeer van Griekenland in de NAVO? Is het juist dat de door Generaal Haig voorgestelde overeenkomst, tussen Griekenland en de NAVO, stuk ging door een Turks veto? En dat een tweede plan Haig getroffen werd door een Grieks veto? Naar mijn inzicht eist de toetreding van Griekenland tot de EG, dat eerst de verhouding tot de NAVO bevredigend gere-

geld is. Zo geldt voor nadere besprekingen met Spanje, dat dit land er eindelijk toe overgaat Israël te erkennen.

Mijnheer de Voorzitter! Deze vergadering is niet uitsluitend belegd om onze bezorgdheid uit te spreken over de wereldsituatie. Wij moeten hier een beleid beoordelen. Dan kan de conclusie van mijn fractie geen andere zijn dan dat dit beleid steun verdient. Er is voldoende activiteit en inventiviteit ontwikkeld om ons vertrouwen te schenken. Wel verwachten wij op door ons gestelde kritische vragen, speciaal ten aanzien van PLO, een bevredigend antwoord. U ziet, mijnheer de Voorzitter: het werd tijd dat er ook iemand van de regeringsfracties aan het woord kwam!

De wereldsituatie is inderdaad zorgwekkend en soms hyperchaotisch. Argentinië dat al wat socialistisch is, met de uitroeiing bedreigt, krijgt van de Sovjet-Unie verrijkt uranium. Brazilië beschikt straks over de atoombom. Zuid-Afrika en Israël zullen niet achterblijven. China neemt kernproeven. Over de gehele wereld miljoenen vluchtelingen. Ik denk ook aan de conferentie in Genève over de vluchtelingen uit Cambodja. Misschien kan de Minister, die er pas van terugkomt, hierover nog iets mededelen. Ik denk aan de martelingen, de executies, honger ziekte, analfabetisme.

Het is een zware verantwoordelijkheid voor de bewindslieden om van Nederland uit een buitenlands beleid te voeren. Wij wensen hun wijsheid om deze taak naar eer en geweten te volbrengen.

De vergadering wordt van 15.42 uur tot 16.15 uur geschorst.

De heer **Uijen** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! In de mij resterende 8 minuten zal ik mij moeten beperken tot één specifieke vraag en één onderwerp, welk onderwerp uiteraard ook enige vragen bij ons oproept. Vooraf wil ik de Ministers mijn waardering overbrengen voor de wijze waarop zij een aantal vragen hebben willen beantwoorden. Daar, waar ik met de beantwoording wat minder tevreden gesteld ben, ontbreekt helaas de tijd er dieper op in te gaan. Wat de specifieke vraag betreft zouden wij gaarne van de Ministers vernemen of de berichten juist zijn in onder andere de International Herald Tribune van medio maart 1980, dan wel wat het waarheidsgehalte is van die berichten, dat binnen de NAVO België als enig land nog steeds geen toezegging heeft gedaan, het haar toegedachte aandeel in de kosten

Uijen

van het AWAC's systeem te zullen opbrengen en dat daarop ook nog geen uitzicht bestaat. Indien die berichten juist zijn, wat is daarvan dan de invloed op de verwezenlijking en op de kosten, vanwege de eventuele verdraging, van het project?

Het onderwerp waarop ik nader wil ingaan is de invoering binnen het NAVO-wapenarsenaal van tactische, vanaf vliegtuigen lanceerbare kruisraketten met een actieradius tot maximaal 600 kilometer. Wat er op dit gebied staat te gebeuren vervult ons met grote zorg. Weliswaar wordt er in sommige berichten gesproken over een opdracht door de Amerikaanse minister van Defensie om de mogelijkheden te onderzoeken van operationeel gebruik van deze kruisraketten met hun, binnen de in SALT II genoemde limiet vallend, bereik van maximaal 600 km, doch in andere berichten van 2 en 3 april van dit jaar, wordt slechts vermeld dat het Pentagon gekozen heeft voor de door General Dynamics ontworpen en met veel succes beproefde Tomahawk lucht-grond kruisraket. Deze zou dan eind 1984, begin 1985 operationeel zijn en is een $\pm$ 70 cm kortere versie van de voor stationering op Europees grondgebied voorziene, mobiele en vanaf de grond te lanceren, Tomahawk kruisraket met nucleaire lading van dezelfde firma.

Deze berichtgeving heeft voor mij de inhoud bevestigd van de verkregen informatie uit een gesprek met een directielid van het ook de F-16 bouwende bedrijf General Dynamics, tijdens de grote luchtvaarttentoonstelling, die het vorige jaar werd gehouden op het vliegveld Le Bourget. Niet zonder enige trots maakte dat directielid toen melding van de vele succesvolle proefvluchten met de door General Dynamics ontworpen kruisraketten en van zijn overtuiging dat hun kruisraketten het na jarenlange concurrentiestrijd tijdens proefvluchten en proefvluchtprogramma's met ontwerpen van andere firma's hadden gewonnen van die andere ontwerpen en gekozen zouden gaan worden voor massaproductie.

Voor zover er in de berichtgeving dan ook nog van onderzoek naar mogelijkheden van operationeel gebruik wordt gesproken, ben ik ervan overtuigd dat er sprake is van gewenningsinformatie en hecht ik meer geloof aan de berichten die vermelden dat het Pentagon reeds gekozen heeft, officieel vooralsnog voor de niet-nucleaire versie en voor de kleinere uitgave van de LRTNF-Romahawk, bestemd voor lancering vanaf diverse vliegtuigty-

pen, zoals de A-6, F-18, P3, F-16 en F-111. Uiteraard bestaat er dan ook geen technische belemmering om dit soort kruisraketten te gaan gebruiken voor lancering vanaf Europese vliegtuigen, zoals de Tornado, Jaguar en Buccaneer of voor lancering vanaf voor strategische inzet minder geschikt geworden en vanuit Europa in een tactische rol in te zetten B 52's. Het op een later tijdstip nucleair maken van deze kleine Tomahawk en/of het geven van een groter bereik dan de nu nog aangehouden limiet van 600 kilometer, is een kleinigheid, waar men bij de huidige stand van zaken nauwelijks een hand voor hoeft om te draaien.

Gezien de vergaande consequenties van het na 1984 door de Amerikanen binnenvoeren in het operationeel bestand in Europa van door vele vliegtuigtypen lanceerbare tactische kruisraketten, al dan niet met nucleaire lading of in een dual-capability, kan ik wel begrip opbrengen voor de op dit moment nogal afhoudende antwoorden van de Minister. Ik blijf het echter als mijn plicht zien reeds nu de aandacht te vragen voor en te waarschuwen tegen de invoering in Europa van deze kleinere uitgave van de 464 voor stationering op Europees grondgebied bestemde LRTNF-Tomahawk.

Door een aantal ontwikkelingen op het gebied van vliegtuigavionics, wapentechnologie, elektronica en van zich op radarbronnen richtende raketten, is het ook nog maar zeer de vraag of het penetratievermogen van de moderne vliegtuigtypen en de mogelijkheden om de vijandelijke luchtverdediging sterk te verminderen in de toekomst niet gaan toenemen in plaats van afnemen, zoals vaak wordt verondersteld. De modernste vliegtuigen zouden dan, uitgerust met al dan niet dual-capable Tomahawk-kruisraketten, met grote precisie doelen kunnen aanvallen tot diep in Russisch gebied.

De vanaf vliegtuigen te lanceren tactische Tomahawk-raketten zullen dan ook zowel in Russische ogen als in de werkelijkheid, nauwelijks anders aangemerkt kunnen worden als behorende tot de gemoderniseerde LRTNF-systemen, zoals reeds het geval is met hun grotere broer, de vanaf de grond gelanceerde Tomahawk. Slechts in het geval er zekerheid kan worden geschaapen dat hij geen nucleaire lading meevoert zou dat anders liggen, doch dan wordt het zeer de vraag of het nog een kosteneffectief wapensysteem zal kunnen zijn.

De door het Warschaupact benodigde luchtverdedigingsmiddelen om aan deze nieuwe bedreiging weer het

hoofd te kunnen bieden – gezien ook de wedloop tussen de twee blokken op andere terreinen van de bewapening – zou wel eens een zodanige extra belasting kunnen blijken te worden dat deze niet meer is op te brengen en dat teruggeregpen gaat worden op de productie van nog veel meer SS-20's dan er nu reeds zijn gepland. Dit te meer vanwege een vrij algemeen aangename achterstand van Rusland op het gebied van de kruisrakettechnologie ten opzichte van de Verenigde Staten van enige jaren, die een beantwoording met gelijkwaardige systemen vooralsnog onwaarschijnlijk maakt. Bij dergelijke ontwikkelingen moet men niet verbaasd zijn indien Rusland zich in toenemende mate bedreigd gaat voelen door vanuit Europa opererende Amerikaanse wapensystemen, waar het – vanwege de afstand van het Warschaupactgebied tot het vasteland van Amerika – niets gelijkwaardigs tegenover kan stellen om Amerika mee te bedreigen, terwijl de nucleaire intercontinentale middelen steeds ongeloofwaardiger aan het worden zijn.

Indien de introductie, productie en plaatsing in Europa van allerlei soorten uiterst nauwkeurige en relatief onkwetsbare kruisraketsystemen niet kan worden gestopt en dit het begin is van een onvoorstelbare versnelling in de bewapeningswedloop – en dat is het mijns inziens – waar moet die dan eindigen? Na alles wat ik hierover de laatste jaren heb gelezen, ben ik de wanhoop nabij. Zeker is dat wij aan een dergelijke ontwikkeling onze steun niet wensen te geven en de Ministers van Defensie en Buitenlandse Zaken hierbij verzoeken, alles te ondernemen wat in hun menselijk vermogen ligt om de geschetste voorziene ontwikkelingen op eurostrategisch gebied te voorkomen en binnen de NAVO duidelijk te maken dat Nederland in elk geval niet zal meedoen indien het met de LRTNF-modernisering die richting op zou gaan. Dat betekent in onze ogen dat zij nu reeds door middel van initiatieven, vragen, discussie en opstelling binnen de NAVO alert en actief dienen op te treden, ten einde te voorkomen dat wij over enkele jaren voor voldongen feiten worden geplaatst. In mijn archieven terugduikend, zag ik dat in 1976 al volop werd gepraat over de Tomahawk die nu is voorzien voor plaatsing na 1983.

Onze bezwaren tegen introductie, productie en stationering in Europa van met nucleaire ladingen uitgeruste en vanaf vliegtuigen te lanceren Tomahawk-kruisraketten, zijnde typische

Uijen

nucleaire gevechtssystemen voor de middellange afstand waarmee doelen tot diep in Rusland met grote nauwkeurigheid kunnen worden aangevallen, liggen in hetzelfde vlak als die tegen de van Europees grondgebied te lanceren Tomahawk-kruisraket en Pershing II, waarover het afgelopen jaar zoveel te doen is geweest, en zijn de Ministers inmiddels wel bekend.

Is de Minister bereid, de hier door mij naar voren gebrachte probleemstelling voor een nadere studie en advies voor te leggen aan de ADA en zich bij de Amerikanen op de hoogte te stellen van wat er aan de hand is?

Ik dank u voor uw aandacht.

□

De heer **Ijmkers** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! De wereld werd anderhalve maand geleden opgeschrikt door het mislukte militaire avontuur van de VS in Iran. Het is duidelijk geworden dat men door het mislukken van deze operatie door het oog van de naald is gekropen en dat, indien deze provocatieve oorlogshandeling werkelijk zou hebben plaatsgevonden, de escalatie tot een lokale oorlog en wellicht nog verder, niet onwaarschijnlijk zou zijn geweest, vanwege de opgehoopte conflictstof in het Midden-Oosten en de scherpe internationale belangentegenstellingen rondom de oliewinning in dit gebied. Hoofdzak is nu dat het oorlogsgevaar afgewend wordt en dat een matigende invloed wordt uitgeoefend, ook vanuit Nederland, op de snel toenemende internationale spanningen.

Wij zijn juist daarom zeer verontrust over de solidariteitsverklaring van de Minister-President met de Amerikaanse regering in de kwestie van de sancties tegen Iran, waarbij eventueel militair ingrijpen werd ingecalculëerd. Wij vinden dat een zeer gevaarlijke houding; ons land mag onder geen beding meegesleurd worden in de militaire avonturen van de Amerikaanse regering.

Waar stoelt deze politiek op? Er zijn zwartkijkers die zich nu al vast instellen op een nieuwe koude oorlog.

Ik wijs op de presentatie van het jaarverslag van de Steenkolenhandelsvereniging, die haar zetel uit Europa wil verplaatsen in verband met oorlogsgevaar.

Deze zogenaamde realisten zijn in werkelijkheid blind voor de realiteit dat in vrijwel alle kampen tegenkrachten en vooral ook vredeskrachten aanwezig zijn. Ook in de VS zijn die tegenkrachten. Het verzet tegen de, voorna-

melijk op Brzezinskys inzichten steunende, oorlogszuchtige politiek van Carter komt tot uiting in het aftreden van Vance en in de opstand van de Amerikaanse senaat na de Iraanse mislukking.

Belangrijk voor de vraag of die tegenkrachten uiteindelijk zullen winnen, is de vraag hoe in Europa de verhoudingen liggen. Wij hebben gezien hoe de koers van Strauss, die zich nog Amerikaanser voordoet dan Brzezinsky, bij de verkiezingen in Rijnland-Westfalen is teruggewezen. Ongetwijfeld is dat een teken dat in West-Duitsland sterke tegenkrachten schuilen die de ontspanningspolitiek overeind willen houden. Bondskanselier Schmidt, die aan de ene kant de relaties met Washington angstvallig koestert, is aan de andere kant pleitbezorger voor een meer realistische koers van open betrekkingen met Oost-Europa. Het gaat er daarbij om dat West-Europa andere belangen heeft dan de VS. De ontspanningspolitiek is voor West-Europa levensnoodzaak.

Dat inzicht klinkt door in het voorstel van Schmidt aan Oost en West om de komende jaren op Europees grondgebied geen nieuwe kernraketten te installeren en deze tijd te gebruiken voor onderhandelingen over het terugschroeven van de kernwapenwedloop. De houding van Schmidt vindt bijval van de zijde van de Fransen. De onverwachte en demonstratieve ontmoeting tussen Giscard en Brezjnev in Warschau had duidelijk tot doel, te pogen een doorbraak te forceren in de internationaal gespannen toestand. Daarvoor zijn ook van grote betekenis geweest de informele internationale besprekingen tussen Oost en West tijdens de begrafenis van president Tito.

De opvallende afwezigheid van Carter onderstreepte nog eens de tegenstellingen tussen de NAVO-landen over de beoordeling van de internationale toestand. Wij willen de Minister vragen hoe de Nederlandse Regering zich tegenover deze internationale ontspanningsinitiatieven opstelt. Wij kennen de visie op de boycot van de Olympische Spelen en de boycot van Iran, maar een ieder weet dat deze opstelling groeiende weerstand ondervindt bij de bevolking. Wij willen alleen maar wijzen op de beslissing van het NOC, die tot stand kwam nadat was gebleken – onder andere via opiniepeilingen – dat er nauwelijks steun te vinden is voor een boycot van de Olympische Spelen. Wij vinden het onjuist dat de Regering achteraf overweegt, alsnog maatregelen tegen het Nederlands Olympisch Comité te nemen.

Minister Van der Klaauw: De heer Ijmkers spreekt van 'groeiende weerstand' bij 'het Nederlandse volk'. Dat heb ik niet geconstateerd. Het lijkt mij belangrijker in een democratie dat de standpuntbepaling van de Regering op een ruime meerderheid in de Tweede Kamer heeft gesteund. Ik meen dat dat het essentiële punt is.

De **Voorzitter:** Ik neem aan dat de Eerste Kamer ook van belang is in dezen.

Minister Van der Klaauw: Mijnheer de Voorzitter! Die heeft zich hierover niet uitgesproken.

De heer **Ijmkers** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat ik hier niet helemaal voor niets sta. Ik meen dat het in dit geval beslissend is dat het Nederlands Olympisch Comité in ruime meerderheid heeft besloten, ondanks de uitspraak van Regering en parlement, wel deel te nemen. Men houdt altijd vol dat meerderheidsbesluiten democratisch zijn en dat zij dienen te worden nageleefd en uitgevoerd. Ook in dit geval geldt dat.

Al eerder is gebleken welke grote rol kleine landen in een internationaal gespannen situatie kunnen spelen. Het uitstel van de beslissing tot installatie van de kernraketten door het Nederlandse parlement – ook al zo'n meerderheidsbesluit – heeft geleid tot uitstel bij de Belgen, tot aarzelingen bij West-Duitsland en tot verklaringen van de Noorse regering dat zij zich zal verzetten tegen installatie van deze wapens in Europa. Tot nu toe heeft de Nederlandse Regering de wispelturige en onbetrouwbare politiek van Carter gevolgd, hoewel deze strijdig is met het belang van ons land. Wij willen pleiten voor het verlaten van die politiek; zij is schadelijk en isoleert ons van belangrijke vredesinitiatieven van andere West-Europese landen. Juist nu zou Nederland, eventueel samen met andere kleinere landen, een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan het doorbreken van de internationaal gespannen situatie. De reis van een delegatie van de vaste Commissie voor Buitenlandse Zaken van de Tweede Kamer naar een vijftal Europese hoofdsteden van deze dagen heeft er zeker toe bijgedragen, de dialoog voort te zetten.

Daarbij speelt de kwestie-Afghanistan natuurlijk een belangrijke rol. Onze partij heeft die interventie afgekeurd en zal dat blijven doen. Er zijn echter steeds meer signalen die erop wijzen dat de Sowjet-Unie zoekt naar een politieke oplossing van deze kwestie en onder bepaalde voorwaarden bereid is, zich terug te trekken. Wij wijzen

IJmkers

daarbij op het voorstel van het Warschau-pact, dat naar onze mening serieus genomen dient te worden. De kwestie-Afghanistan heeft een belangrijke rol gespeeld bij de ontmoeting van Giscard met Breznev, evenals bij de internationale ontmoetingen tijdens de begrafenis van Tito. Er zijn al eerder, ook vanuit West-Europa, geluiden gehoord die aangeven dat de op confrontatie gerichte koers van Carter, die elke politieke oplossing blokkeert, niet wordt gewaardeerd. Door nu volstrekt afwijzend te reageren op het voorstel van het Warschau-pact wordt een politieke oplossing op de lange baan geschoven en wordt de conflict-haard in het Midden-Oosten en in de Perzische Golf in stand gehouden. Naar onze mening is de tijd nu meer dan rijp voor een politieke oplossing van de Afghaanse kwestie. Voor degenen die dat willen, is het nu noodzakelijk om initiatieven te nemen.

De beweging van ongebonden landen speelt een groeiende rol in de wereldpolitiek. De laatste jaren is onder leiding van Tito en Castro een consequente lijn gevolgd voor het aandragen van oplossingen voor de verdere verpaupering van delen van de Derde Wereld, en tegen de onzalige blokvorming in de internationale politiek.

Dit optreden heeft een matigend effect gehad op de internationale gespannen situatie. De grote waardering voor die rol kwam tot uiting tijdens de begrafenis van Tito. Er is naar onze mening een bepaalde samenhang tussen het wegblijven van President Carter en de felle hetze die reeds enige tijd tegen de andere leidende natie van de ongebonden landen – Cuba – wordt gevoerd.

Wij willen het menselijk drama van de vluchtelingen niet onderschatten. Daar moeten aanvaardbare oplossingen voor gevonden worden. Het is echter nu van meer kanten bevestigd, dat het daarbij in het overgrote gedeelte van de gevallen gaat om mensen die niet tevreden waren met de kansen die het arme Cuba hun bood en gelokt werden door de schone toekomst die hun werd voorgespiegeld door Amerikaanse propagandacampagnes zoals die met name voor radiozenders onop-houdelijk worden gevoerd.

De campagne begon met het fake verhaal over Russische versterkingen op Cuba, wat aanleiding was voor militaire oefeningen rondom de Amerikaanse basis op Cuba, die een zeer dreigend karakter hadden. Dat wordt voortgezet met de Amerikaanse rol bij het provocatieve optreden rond de Pe-

ruaanse ambassade. De Cubaanse bevolking heeft deze campagne afgewezen als gericht tegen het bestaan van Cuba als zelfstandig socialistisch land.

Zij is ook gericht tegen de vredelievende rol van Cuba in het internationale forum zoals dat onder andere tot uitdrukking komt in het verenigen van krachten voor een politieke oplossing van de kwestie Afghanistan. Zij is ook gericht tegen het Cuba dat inspiratiebron is voor de volksbeweging in Midden- en Latijns-Amerika, die een bedreiging vormt voor de Amerikaanse machtspolitiek.

Ik zou ook enkele kanttekeningen willen maken over Indonesië. Al vaker in deze Kamer heb ik een protest laten horen tegen de schending van de mensenrechten daar en tegen de financiële steun die aan de militaire dictatuur wordt verleend. Het is zeker niet zonder gevoel van verlichting dat ik vaststel, dat onder druk van de protestacties in ons land en elders in de wereld tienduizenden politieke gevangenen uit concentratiekampen en gevangnissen zijn vrijgekomen.

Een feit blijft echter dat zij vele jaren onschuldig hebben vastgezeten. Het is daarom ook af te keuren dat premier Van Agt tijdens zijn bezoek aan Indonesië zei, dat zij hebben deelgenomen aan zeer onstredende activiteiten inder tijd. Er is immers nooit sprake geweest van het vaststellen van 'schuld' en dat kan ook niet.

Wat de gevangenen gemeen hebben is, dat zij vóór 1965 in democratische organisaties opkwamen voor de armen in hun land. Meent de Minister daarom niet dat kwalificaties als 'onstredende activiteiten' ontoelaatbaar zijn?

Ik wil er verder op wijzen dat de gevangenen onder de meest erbarmelijke omstandigheden hebben vastgezeten en dat hun gezondheid ernstig is ondermijnd. Zij leven thans ook onder moeilijke omstandigheden omdat hun politieke en democratische rechten worden onthouden. Weet de Minister dat in persoonsbewijzen de discriminerende letters ET – ex-politieke gevangene – voorkomen en dat dit belemmerend werkt bij het zoeken van werk? Weet hij dat vele ex-gevangenen die dus nooit voor iets veroordeeld konden worden, in hun bewegingsvrijheid worden beknot? Acht de Minister dat niet in strijd met de meest elementaire rechten van de mens?

Ik zou er bovendien op willen wijzen dat tientallen Indonesische bestuurders van democratische organisaties en Indonesische vrijheidsstrijders op volstrekt ondoorzichtige gronden ja-

ren geleden ter dood zijn veroordeeld en met dit vonnis moeten 'leven'. Wij verlangen vrijheid voor deze gevangenen die aan wrede geestelijke druk blootstaan.

De laatste tijd is er duidelijk sprake van een opleving van het verzet van de Indonesische bevolking tegen de armoede en omstandigheden, waarin zij moeten leven. Dat verzet wordt negatief beïnvloed door het feit, dat belangrijke organisaties van arbeiders en boeren als SOBSI en BTI en progressieve partijen als PKI en Partindo zijn verboden. Er is nog altijd sprake van een systeem van onderdrukking en vervolging. Dat verbod met worden ingetrokken en de volledige politieke rechten dienen te worden hersteld. Zelfs op de IGGI-conferentie in Amsterdam moest ter sprake komen, dat de overgrote meerderheid van de bevolking onder de armoede-grens leeft, voor zover daarvoor een grens valt te trekken. Waar zijn dan de vele honderden miljoenen voor besteed, die het bewind jaarlijks krijgt toegewezen? Het leeuwendeel van de buitenlandse steun verdwijnt voor infra-structurele projecten ten bate van het buitenlandse kapitaal of in de corruptie. De leuze 'Geen cent voor Suharto' is dan ook op zijn plaats.

Indonesië speelt binnen de ASEAN een toenemende rol en wil zich kenmerkend, gezien de grootscheepse militaire oefeningen aan de vooravond van het Nederlandse bezoek, ook militair laten gelden in Zuidoost-Azië. Zuidoost-Azië is een explosief gebied en in dat verband wil ik er nog eens op wijzen hoe gevaarlijk de leverantie van Nederlandse korvetten aan het Suhartobewind is. De inval in Oost-Timor toont de agressieve aspecten van dit bewind. Kan de Minister nadere mededelingen doen over de voorgenomen humanitaire internationale hulp voor de bevolking op Oost-Timor? Er dient ons inziens een eind te komen aan de bezetting van Oost-Timor. Wat dat betreft sluit ik mij aan bij de woorden van de heer Van Hulst.

Kan de Minister ook een toelichting geven op het gezamenlijk communiqué van Nederland en Indonesië over de besprekingen over Zuidoost-Azië en de Nederlandse en Indonesische houding ten opzichte van een aantal problemen en over de gebleken verschillen?

□

De heer **Van der Jagt** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Vandaag is het om precies te zijn 207 dagen geleden dat 50 Amerikanen gegijzeld werden in de ambassade te Teheran. Na een misluk-

Van der Jagt

te poging om hen te bevrijden leven zij nu verspreid over geheel Iran. Volledig afgesloten van de buitenwereld zitten zij nog steeds opgesloten onder omstandigheden, die op zijn minst beschamend genoemd kunnen worden.

Ik haal deze gebeurtenis aan, omdat ik vind dat geen gelegenheid onbenut gelaten mag worden om hun tragische lot telkens weer onder ieders aandacht te brengen. Wat heeft deze les ons echter duidelijk geleerd? Dat is, dat zelfs in 1980 internationale overeenkomsten flagrant geschonden worden zonder dat wij er iets aan kunnen doen. Natuurlijk, wij nemen resoluties aan in nationaal en internationaal verband om onze afkeuring uit te spreken. Wij steunen alle soorten van diplomatiek overleg en nemen sanctiemaatregelen. Maar een oplossing voor dit drama is nog niet gevonden en, laten wij eerlijk zijn, het ziet er niet naar uit dat deze mensen spoedig veilig naar huis en haard zullen terugkeren.

Een situatie als deze tekent hoe moeilijk het laveren is in internationale wateren. Onze Minister van Buitenlandse Zaken heeft een moeilijke taak en verdient alle steun. Nederland is een klein land en wij stemmen onze buitenlandse politiek af op dat wat haalbaar is, vooral in overleg met onze partners. Dat neemt niet weg dat wij toch een eigen gezicht moeten tonen, zonder teveel met het ons bekende 'vingertje' te willen wijzen. Deze Minister doet dit laatste dan ook gelukkig niet en wij zijn hem daarvoor dankbaar. Hij ziet de noodzaak in van een actieve Nederlandse handelspolitiek en tracht te bereiken dat er extra aandacht aan Den Haag besteed wordt. Desondanks wil ik in de korte tijd die mij ter beschikking staat enkele punten naar voren brengen die een verduidelijking verdienen.

In antwoord op een vraag uit deze Kamer, of er cijfers bekend zijn over de tot nu toe uitgevoerde executies in Iran, luidt het antwoord: 'Exacte cijfers van uitgevoerde executies in Iran staan niet ter beschikking'. Waarom kunnen wij niet te horen krijgen wat volgens de officiële Iraanse gegevens hierover bekend is? Een optelsom zou leren dat tot dusver minstens vijfhonderd mensen zonder enige vorm van een behoorlijk proces geëxecuteerd zijn. Geen cijfers en geen protest over deze schending van de meest elementaire rechten van de mens, die volgens onze bewindsman een kenmerk zijn van ons buitenlandse beleid.

In de memorie van toelichting lezen wij dat de Regering aandacht besteedt, en ik ben daar verheugd over, aan de mensen die in Argentinië verdwijnen. Maar er wordt met geen woord gerept van hen die Vietnam niet als vluchteling kunnen ontkomen, aan hen die in de gevangenissen van Cuba zuchten omdat zij het niet eens zijn met een socialistisch bewind dat in Nederland een sympathiek gehoor vindt. Ook wordt een extra hoofdstuk aan apartheid gewijd, een onderwerp dat terecht afkeer oproept bij de bevolking. Doch ik zou het op prijs stellen als wij konden vernemen welke criteria de Minister toepast bij het vaststellen, welk leed of totalitair regime extra aandacht verdient.

Over Zuid-Afrika zegt de Minister (Tweede Kamer, Handelingen pag. 1151): 'Ik stel vast dat de historische banden tussen Nederland en Zuid-Afrika ertoe bijdragen dat de verontwaardiging over het apartheidssysteem in ons land nog sterker is dan in vele andere democratische landen.... Deze banden leggen extra verplichtingen op.... Deze mogelijkheden, voortvloeiend uit de historische verbondenheid, zijn hoofdzakelijk gelegen op het gebied van overtuigen, een proces dat zich voornamelijk moet afspelen in de vorm van dialoog op verschillende niveaus en in zo breed mogelijke kring. Om uitzicht op resultaat te bieden, dient hierbij echter de overtuigingskracht van argumenten gepaard te gaan aan redelijkheid en geduld, die bij de gespreksgenoot de bereidheid tot luisteren en wederwoord niet wegneemt.....'

Verstandige woorden, Mijnheer de Voorzitter, maar tot mijn verbazing zegt hij dan even later: 'Ik heb gesproken met de heer Wiehahn. Ik heb ook gesproken met de heer De Klerk van de Transvaler. Dat soort mensen'.

Men mag zich afvragen waarom de Nederlandse Minister van Buitenlandse Zaken zich in zo'n belangrijke kwestie beperkt tot contacten met, inderdaad, 'dat soort mensen'. Geen gesprekken dus op regeringsniveau of met zwarte leiders van formaat. Gezien het belang dat wij allemaal aan deze zaak hechten zou ik willen voorstellen dat de Minister ernstig in overweging neemt ook dit land op korte termijn in zijn reïsschema op te nemen. Hij zou ons niet alleen uit eigen ervaring veel kunnen verduidelijken, hij zou een constructieve bijdrage kunnen leveren tot ontspanning in Zuidelijk Afrika.

Eigen ervaring versterkt de kracht van het argument, en daarom willen wij ons niet scharen achter hen, die

menen dat de Minister teveel afwezig is. Het is hierom dat wij toendertijd met genoeg kennis namen van het ministeriële bezoek aan de Volksrepubliek China. Terecht werd gemeend dat aan deze regio bijzondere aandacht besteed moest worden. Nederland leefde op een gegeven ogenblik in een soort 'oriëntale roes'. Nu wij weer wat bijgekomen zijn blijkt het resultaat van deze vermoeiende executie vrijwel nihil te zijn. Zelfs op officieel niveau werd gesproken over de miljoenenorders die wij zouden krijgen. Er werd druk geschermd met een zogenaamde 'letter of intend', wat bij veel mensen de verkeerde indruk wekte dat de zaak rond was. Mijn aandacht gaat nu uit naar het havenproject aan de monding van de Jangtsekiang, waarvan de uitvoering zo'n 2,5 miljard zou bedragen.

Enkele dagen geleden las ik echter in de pers (Volkskrant d.d. 23 mei j.l.) dat de bestelling niet door gaat omdat China geen geld heeft en niet voldoende geschoold personeel kan opbrengen voor een project als dit. Het consortium 'Port and Delta' heeft echter kosten gemaakt ten grootte van zes miljoen gulden; gesteld wordt: 'Er is overleg gaande met de overheid over een gedeeltelijke vergoeding van deze kosten'. Kosten gaan voor de baat uit, doch als wij allemaal een deel van dit gelag moeten betalen dan begrijp ik niet waarom de Minister niet bijtijds heeft ingegrepen. Reeds tijdens de beëindigingsfase van de onderhandelingen was het internationaal een uitgemaakte zaak dat China een 'fata morgana' nastreefde. De Minister moet dergelijke signalen ook opgevangen hebben. Had hij toen direct niet waarschuwend de vinger moeten opsteken? Ja, mijnheer de Voorzitter, deze keer had hij de vinger moeten opheffen. Een verduidelijking van het gebeuren lijkt mij niet alleen nuttig, maar ook wenselijk.

Politiek gesproken was het bezoek verstandig. Een enkele vraag. Wij zagen foto's van de Minister bij de zogenaamde 'muur der democratie', maar hoorden niets toen deze afgeschaft werd. In de memorie van toelichting staat geen woord over de schending van de mensenrechten die daar voorkomden. Is dit toendertijd of later ter sprake gebracht?

Het verheugt mij dat de Minister, zover het deze problematiek in Oost-Europa betreft, geen blad voor de mond neemt. Hij maakt de Nederlandse gevoelens en onze standpunten duidelijk kenbaar. Hij zegt ook terecht dat 'buitenlands beleid geen zaak van de computer is'. Het is een zaak voor de Rege-

Van der Jagt

ring om accenten te leggen. Maar waarom dan zeggen: 'Als het over mensenrechten en détente gaat, leggen wij op het ogenblik duidelijk prioriteit bij détente'. Dit is een stelling die koud op mij overkomt, en aan de computer herinnert. De Regering kan nooit bedoelen dat geestelijke vrijheid en andere essentiële waarden opgeofferd kunnen worden om een vaak schijnbare vrede te bewerkstelligen. Wij vergeten zo gauw de les der historie. De watersportspelen van de komende Olympische Spelen in Estland zullen door Rusland worden gebruikt om de feestten op te luisteren die ter gelegenheid van de 40-ste verjaardag van de Russische bezetting worden gevierd. In het vriendschapsverdrag, dat in 1939 tussen Hitler en Stalin werd gesloten, werd de buit verdeeld. Rusland annexeerde Estland, Letland en Litouwen, Hitler Polen. Na de Tweede Wereldoorlog kwamen Polen, Roemenië, Hongarije, Tsjecho-Slowakije en Oost-Duitsland als vazallen onder de Russische knoet.

Afghanistan heeft ons duidelijk getoond dat de Sovjet-Unie in de laatste jaren haar ware aard niet verliest. Genadeloos slaat zij toe als de gelegenheid geboden wordt. Het vrije Westen protesteert en dreigt, maar de leiders in het Kremlin weten dat zij de wereldopinie op dezelfde manier kunnen negeren als Iran dit doet. De balans is duidelijk doorgeslagen, het machtsevenwicht is verstoord, ten gunste van de Sovjet-Unie. Zoals de heer Van Hulst al zei: niet zonder trots pochtte Kosigin onlangs dan ook: wij zijn nu militair de sterksten.

Om al deze redenen is een sterk Atlantisch Bondgenootschap nodig dat kan helpen de geestelijke vrijheid te beschermen. Het is onverantwoord om hen te volgen die de NAVO willen verlaten indien met niet besluit tot een eenzijdige ontwapening van kernwapens. Integendeel, het lijkt mij gewenst dat Nederland thans reserves op dit gebied laat varen en zich solidair met de andere bondgenoten toont. Alleen een sterke defensie zowel nucleair als conventioneel kan onze vrijheid helpen beschermen. Verdeeldheid in eigen gelederen wordt genadeloos uitgespeeld; het is te hopen dat de Regering een positieve bijdrage kan leveren om de tegenstellingen binnen ons bondgenootschap te overbruggen. De bijdrage, die Nederland levert in NAVO-verband, mag niet beknot worden.

De Regering kan zich in haar streven van onze steun verzekerd weten. Concessies kunnen pas dan gedaan wor-

den als de Sovjet-Unie overtuigend blijk heeft gegeven van de wil, het machtsevenwicht te herstellen en haar expansiedrang beteugelt. Een onmiddellijk gehoor geven aan de eis tot terugtrekking van al haar troepen uit Afghanistan zou daartoe een eerste bijdrage kunnen zijn.

Onafhankelijke waarnemers berichten, dat er thans zo'n 800.000 vluchtelingen in Pakistan leven, van huis en haard in Afghanistan verdreven door meer dan 80.000 Russische militairen, in omstandigheden die erbarmelijk genoemd kunnen worden. Geven wij deze mensen steun? En hoeveel? Ook zou ik, mijnheer de Voorzitter, de Minister willen vragen of hij bereid is, de vertegenwoordigers van de Afghaanse bevrijdingsbewegingen een hart onder de riem te steken door hen in Nederland te ontvangen.

Wij hebben op dit gebied ervaring, zoals de Minister heeft kunnen vaststellen. Al zijn deze mensen geen Marxisten maar anti-communistische moslims, ik meen dat hier een belangrijke taak voor de Nederlandse Regering is weggelegd, zo niet een verplichting.

Het verheugt mij, te vernemen, dat de Regering meent, 'dat het streven van de PLO om te worden erkend als gesprekspartner van de Westelijke landen, slechts kans op succes kan hebben als een aantal opvattingen uit het Handvest van de PLO door deze niet meer worden onderschreven' (zie antwoord op vragen Eerste Kamer). Desondanks vraag ik mij af of wij er verstandig aan gedaan hebben deze Dr. Sartawi te ontvangen. Ik weet dat hij lid is van de Palestijnse Nationale Raad en lid van El Fatah. Ik zou graag van de Minister zelf horen, dat de aanhoudende geruchten, als zou deze persoon ook bij de aanslag in München betrokken zijn geweest, pertinent niet juist zijn.

Een enkele opmerking wil ik maken over de Engelse opstelling in Europa. Mevrouw Thatcher weigert de voorstellen betreffende de verminderde bijdrage te aanvaarden. Het Britse parlement besloot, zijn economische belangen veilig te stellen door de datum van ingang met betrekking tot de boycot-maatregelen tegen Iran eenzijdig aan te passen.

De **Voorzitter**: U krijgt nog gelegenheid om over de Europese samenwerking te spreken.

De heer **Van der Jagt** (GPV): Dan zal ik mijn opmerkingen over dat onderwerp bij die gelegenheid naar voren brengen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik sluit mijn betoeg af.

De internationale verhoudingen zijn dit jaar slechter geworden. De spanningen in het Midden-Oosten zijn te snijden. Afghanistan, Vietnam, Cambodja, Iran, Israël, Libanon, het zijn kruisvatens waar zo maar de vonk in kan slaan. Daar komt bij dat president Carter zich niet heeft ontplooid als een krachtig leider van het vrije Westen. Dat zijn Minister Vance zijn ambt heeft neergelegd, is tekenend. Zijn opvolger Muskie strijkt Frankrijk tegen de haren in. Ik weet wel: Frankrijk treedt graag solistisch op, maar daar heeft de VS ook weet van. Door het een en het ander zit de kans er dik in dat de verwijdering tussen de VS en Europa zich zou kunnen voortzetten. Een dergelijke ontwikkeling is gevaarlijk. Ik zou de Minister willen vragen of hij mijn mening deelt en of hij bereid is om alles te doen wat in zijn vermogen ligt om te voorkomen dat deze verwijdering zich voortzet.

Indien de VS hun handen terugtrekken van het Westen dan dreigt er een Finlandisering van Europa. De toestand in de wereld is zorgelijk en explosief. De taak van onze buitenlandse politiek is om bij te dragen aan een zo goed mogelijk evenwicht van machten opdat in die weg in het Westen er de vrijheid blijft voor de kerk, de vrijheid van geloof en meningsuiting. Zo kan er ook aan meegewerkt worden om te komen tot de finale van de wereldgeschiedenis die vastligt in het besluit van God, die Christus gesteld heeft tot het Licht in deze donkere wereld.

□

De heer **Baas** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Het is een moeilijke opgave in een periode, waarin het buitenlandse beleid van vele landen, in het bijzonder van de VS en van de West-Europese landen chaotisch lijkt, een beleid op langere termijn te ontwikkelen, waarbij continuïteit en stabiliteit hoekstenen zijn. Onze zwakte in de Westelijke wereld is dat er geen prioriteiten worden gesteld. In elke situatie zijn er nationale overwegingen, die een zodanige rol spelen – herverkiezing van een president, economische betrekkingen, een grandeur uit het verleden die door economisch verval niets meer voorstelt –, dat de vraag of er een gemeenschappelijk beleid gevoerd wordt ontkenend moet worden beantwoord. De Sovjet-Unie en de bondgenoten uit het Warschaupact stellen duidelijk prioriteiten. De Oostbloklanden staan in de buitenlandse politiek altijd zorgvuldig op één lijn met de Sovjet-Unie.

Kissingen maakt op blz. 195 van zijn 'White House Years' de opmerking,

Baas

dat 'de politieke invloed van staten door de geschiedenis heen in grote lijnen evenredig is geweest aan hun militaire macht, welke nooit door diplomatiek vermogen kan worden vervangen. Deze opmerking zullen wij ter harte moeten nemen. Dat neemt niet weg dat een dialoog met de leiders van de Sovjet-Unie noodzaak is om eventuele escalaties zo mogelijk te voorkomen. De krachtenvelden in het Kremlin kennen wij niet; van het verdeelde huis in het Westen zijn wij elke dag getuige.

Waren ontwikkelingen als in Iran en Afghanistan voorspelbaar geweest en beschikte de Regering over aanwijzingen van de op til zijnde veranderingen? Het ontkoppelen van de geestelijke en wereldlijke macht waar de Islam wordt beleden en waar het ontwikkelingspeil van de bevolking nog laag is, kan een zekere instabiliteit van het regime veroorzaken. In de concepties van de Sjah en de machthebbers in Afghanistan was de ontkoppeling doorgevoerd. In hoeverre het communistische regime in de Aziatische republieken de stabiliteit weet te handhaven, zal in de toekomst blijken.

De top in de Russische Communistische Partij heeft zelden blijk gegeven het subtiele van een geestelijke beweging te doorgronden. Heeft de top in Moskou een confrontatie in Afghanistan daarom misschien niet aangedurfd? De timing van de inval roept vragen op.

Het communisme heeft als ideologie in deze overwegende moslim-landen nauwelijks wortel kunnen schieten. Onzeker is in hoeverre de militante studenten moslims zijn of nihilisten. Een zelfde vraag moet men stellen met betrekking tot de leden van het Iraanse kabinet. Is de huidige minister van Buitenlandse Zaken een vroegere KGB-agent?

Opmerkelijk is, dat Khomeiny de wereldlijke macht niet uitoefent. Hij weet dat zijn positie op het moment, dat hij ook de wereldlijke macht gaat uitoefenen, verzwakt en zijn invloed zal verminderen. Hij mist het postuur van een geestelijk en wereldlijk leider zoals de Egyptische President wél is.

De vraag van mijn fractie: zijn de ambities van de USSR in Afghanistan een onderdeel van een strategische uitdaging op wereldschaal of het te hulp komen van een bewind, dat zijn politieke ideologie niet kon waar maken, werd beantwoord met een formulering die wij onderschrijven: 'Een bedreiging voor de vrede, veiligheid en stabiliteit van de regio met inbegrip

van het Indische subcontinent, het Midden-Oosten en de Arabische wereld.'

Een andere vraag van mijn fractie, 'Welk aandeel denkt het kabinet – gelet op het feit dat in de afgelopen vijf jaar bijna 100 miljoen mensen in de invloedsfeer van het communisme zijn gekomen – te geven aan een actieve doch behoedzame strategie ter waarborging van onze welvaart, cultuur en vrijheden?', raakt zoals de regeling opmerkt, het wezen van het buitenlands beleid van de Regering.

De Regering merkt op dat zowel een effectieve verdediging als een doeltreffend ontspanningsbeleid in het kader van het Atlantische bondgenootschap van cruciale betekenis is en de Regering zet zich daarvoor dan ook zowel in bilateraal als in multilateraal kader met onverminderde inspanning in. Mijn fractie hecht zeer veel betekenis aan de volgorde genoemd in het antwoord. Voorop een effectieve verdediging, parallel lopend een doeltreffend ontspanningsbeleid. Alles in het kader van ons Atlantisch bondgenootschap.

Mèt mijn fractie zal de Regering dan ook haar twijfel hebben over het solistisch optreden van de President van de Franse Republiek. De bijdragen van Frankrijk aan het stabiliseren van de verhoudingen met name in het Midden-Oosten, kunnen wij niet waarderen; een scherpere formulering laten wij achterwege. Vers ligt nog in ons geheugen de wijze waarop Khomeiny, vanuit Frankrijk, het verzet tegen het regime van de Sjah heeft kunnen leiden, het leveren van nucleaire uitrusting aan Irak, de poging om haar oliebelangen veilig te stellen en ten slotte het gesprek in Warschau met de Russische President. Naar ons oordeel is de schade aan ons gemeenschappelijk bondgenootschap met de VS groot.

Het hoofdartikel van de 'The Times' van 28 april 1980 (blz. 15) 'To try to put the Alliance together again, to improve consultations and to work out a common strategy and common tactics', dit is de kern van onze toekomstige aanpak. Carter heeft meer dan ooit het advies en de steun van zijn bondgenoten nodig: dit is geen tijd om verwijten te maken! Een Europees initiatief zal zich moeten richten tegen een uitbreiding van de Russische invloed in het Midden-Oosten.

Het beleid van dit kabinet steunen wij. Het pragmatische, gericht op het bereiken van tastbare resultaten, spreekt ons aan. Niettemin hebben wij behoefte aan aansprekende, inventieve, creatieve ideeën, die ons aanspo-

ren om alle krachten te bundelen en te verdedigen. Juist met betrekking tot het beleid in het Midden-Oosten en onze inbreng op de conferentie in Madrid vragen deze visie. De laatste maanden is veel gesproken over contacten met de PLO (formeel-informeel).

Voor mijn fractie zijn de akkoorden, gesloten in Camp David, de basis van waaruit getracht moet worden tot een definitief akkoord te komen.

In oktober 1979 zei Dayan voor de VN: 'De PLO wordt uitdrukkelijk als mogelijke gesprekspartner afgewezen. Jeruzalem is ondeelbaar en sinds onheuglijke tijd de hoofdstad van het Joodse volk. Het zal eeuwig Israël's hoofdstad blijven.' De PLO heeft in haar manifest staan het vernietigen van de Staat Israël. Begin verklaarde ook publiekelijk dat hij de Israëlitische nederzettingenpolitiek beschouwt als volstrekt elementair voor de veiligheid van de Staat. Als hierin niet het zionisme zou doorklinken, zou hierin een aanzet kunnen zitten voor een akkoord. En wat het zelfbestuur van de Palestijnen betreft zegt Begin: dat moet een zodanige vorm krijgen, dat het uitgesloten is dat het zou neerkomen op de stichting van een Palestijnse Staat. Mogen wij de Regering vragen om een grote mate van terughoudendheid te betrachten in haar contacten met de PLO en op basis van de akkoorden van Camp David te zoeken naar wegen om een duurzame vrede te bewerkstelligen in dit door strijd zo verscheurde deel van de wereld?

Op blz. 7 bovenaan van de memorie van antwoord schrijft de Minister: 'In het licht hiervan zal Madrid in de eerste plaats een bijdrage moeten leveren aan een betere naleving van de bepalingen van de Slotakte. Het behoeft immers geen betoog dat de ontspanning een meer bevredigend beeld zou vertonen, indien alle 35 landen zich in de afgelopen jaren zorgvuldiger naar de in Helsinki gemaakte afspraak hadden gedragen.'

Bij bestudering van de stukken, van Helsinki en Belgrado, mis ik een conceptie waarover precies met de Sovjet-Unie moest worden gepraat en wat men precies van Moskou verlangde. De Sovjet-Unie heeft dit vanuit haar eigensoortige achtergrond gebruikt.

De Regering schrijft in haar antwoord:

'Voorop staat daarbij dat de Westelijke landen een evenwichtige behandeling van alle aspecten van de Slotakte voorstaan'. Zij noemt:

tekortkomingen op het gebied van de eerbiediging van de rechten van de mens;

Baas

vrije toegang tot informatie en de werkomstandigheden van de journalisten;

militaire aspecten en veiligheid.

Het klinkt zo weinig overtuigend als gesteld wordt 'het nakomen van afspraken'.

Wil de Sovjet-Unie de gemaakte afspraken nakomen of gebruikt zij deze periode als een stand-stil? De VS en de Westelijke Bondgenoten voeren een reactief beleid en de Sovjet-Unie een door de communistische ideologie gemotiveerd actief politiek-strategisch beleid. In het licht van deze benadering wil ik de opmerking plaatsen van de Minister, onderaan blz. 7: 'In dit stadium is het niet goed mogelijk om een duidelijke prioriteitenstelling aan te geven, noch of en zo ja, aan welke van deze onderwerpen door de Nederlandse delegatie in Madrid in het bijzonder aandacht zal worden geschonken'.

Het Westen geeft een reactie. Als het er dan ook nog van uitgaat dat de Sovjet-Unie bij de onderhandelingen met een voor het Westen redelijke opstelling zou komen, dan is het duidelijk dat de verwachtingen over de resultaten van de onderhandelingen op de conferentie in Madrid niet hoog gespannen zijn. Militaire macht en diplomatie zullen door de VS en haar bondgenoten benut moeten worden als middelen die in elkaars verlengde liggen. Een andere aanpak zal tot een overloze discussie leiden en nog minder resultaten opleveren dan op de Conferentie in Belgrado werden 'geboekt'. Is de Minister bereid aan de zinsnede op blz. 8 memorie van antwoord onderaan: 'Een uitblijven van nieuwe afspraken is echter eerder een symptoom dan een oorzaak van de verslechtering van de Oost-Westrelatie' de conclusie te verbinden dat de vraag of de conferentie in Madrid dit jaar doorgang zal moeten vinden, in overweging genomen moet worden.

De Minister noemt op blz. 9 memorie van antwoord bovenaan het woord 'appeasement'. Een ieder die de periode voor 1940 heeft meegemaakt, weet wat appeasement betekent. Moge worden vermeden dat de conferenties doorgaan en de indruk gewekt wordt dat de kansen tot behoud van de vrede blijven bestaan, terwijl in werkelijkheid de wereldvrede niet of nauwelijks kan worden behouden! Tot slot wil ik een paar opmerkingen maken over boycot.

Bij voortdurend wordt gesproken over het fenomeen boycot. Als nadien bij ontstane situaties of acties dit in de emotionele sfeer een begrip blijkt te zijn dat gevoelens kan weergeven, en

als men komt tot het afwegen van voordelen en nadelen van het opzettelijk verbreken van maatschappelijke of zakelijke relaties met een land om politieke redenen of bij wijze van represaille, dan verbreekt veelal de eerste duidelijke stellingname. Moet men ten slotte zijn stem uitbrengen voor de boycot, dan wordt veelal een andere invalshoek gekozen en blijft van de flinkheid in eerste instantie niet veel meer over. Erover praten en tot een standpunt komen verloopt niet synchroon. De discussie over een boycot van de Olympische Spelen in Moskou heeft als resultaat opgeleverd een interne discussie tussen sportbeoefenaars, sportbonden, comités, parlement en Regering. Het schijnt moeilijk te zijn afstand te nemen van de feiten en de omstandigheden van alle dag en zich te bezinnen over de vraag in welk historisch perspectief men de ontwikkelingen van de laatste maanden moet plaatsen.

De discussies rond de Spelen in 1936 in Berlijn komen onwillekeurig weer naar boven. Wel of niet gaan? Zal Hitler de Spelen voor politieke doeleinden gebruiken? Zal er over en weer meer begrip komen? Is een dialoog met het nationaal-socialisme mogelijk? Mogen wij rekenen op een minder agressieve aanpak om de macht te tonen en zo mogelijk op te leggen aan anderen? Hoe groot was de kater na de Spelen in 1936? De conclusie dat deelname aan de Spelen nooit had mogen plaatsvinden was vrij algemeen. Als 3 jaar later de jeugd in de oorlog tegenover elkaar staat, wat kan een gouden medaille dan nog betekenen? Men wil het eigenlijk nooit meer zien. Waarom willen wij de les uit de geschiedenis bijna nooit leren? Het past niet in het patroon van het dagelijks leven. De dialoog die men in Moskou meent te kunnen aangaan, wordt in eigen land gemedend. Als Regering en parlement een appel richten aan de sportbonden, dan hoort men elkaar niet.

Wij staan niet meer open voor elkaar. Deze opmerking heeft een veel wijdere strekking dan alleen met betrekking tot de sportbonden. De vakbonden, de onderwijzersbonden, de werkgevers; waar is de dialoog? Men schijnt zo overtuigd te zijn van eigen zienswijze, dat de opvattingen en argumenten van anderen nauwelijks de moeite waard zijn om naar te luisteren, sterker: om er rekening mee te houden. In die sfeer is de discussie over het wel of niet deelnemen aan de Spelen verlopen. Bij een boycot tegen Iran of Zuid-Afrika schijnen zakelijke belangen een zodanige rol te spelen dat de argu-

menten van een eventueel verbreken van de banden of betrekkingen nauwelijks meer centraal staan. Er schijnt een immense afstand te zijn tussen woorden en daden. Daardoor is het effect van welk besluit men ten slotte neemt nauwelijks meer interessant. Onverschilligheid doet haar intrede. De opmerking 'wie naar Moskou wil, kan gaan' kan men dan horen.

Of er nu een inval is geweest in Afghanistan, of Russische staatsburgers om een van het regime afwijkende mening werden gedeporteerd, of er nu 50 onschuldige Amerikaanse burgers reeds maanden worden gegijzeld, of een land als Iran aan de rand staat van instorten; alles schijnt te verbleken: sport en politiek moet men scheiden. De dialoog zal het anker zijn waardoor de wereldvrede wordt bewaard. Door het niet onderkennen van de wezenlijke essentie van de politiek: het met alle ten dienste staande middelen zijn macht tot gelding maken, gaat men voorbij aan de werkelijkheid.

De Olympische regatta – de watersportspelen van de komende Olympische Spelen – zal door de Russen worden gebruikt om de feesten op te luisterden die ter gelegenheid van de 40ste verjaardag van de Russische bezetting van Estland worden gevierd. Op 15 juni 1940 kwam Estland definitief onder Russische 'invloed'. Een maand later volgde de feitelijke bezetting. Binnen een week werden 34.260 vooraanstaande Estlanders gedood of verbannen. De democratische president Konstantin Päls stierf later in Siberië. Een vergelijking met Afghanistan kan worden gemaakt. De Nederlandse watersporters weten nu reeds waarvoor zij gebruikt worden. Gaan er over 40 jaar ook sportbeoefenaars naar Afghanistan om luister bij te zetten aan een herdenking van de bezetting?

□

De heer **Van der Werff** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Kaboul: voor West-Europeanen al eeuwen magisch-mysterieus symbool, toegangspoort tot het Oosten, tot Azië. Maar het was ook de uiterste buitenpost van Westeuropese invloedssfeer; bufferstaat – net als Iran – tussen de Europese culturele entiteiten en staatkundige machten: Russen versus Britten, later overgenomen door Amerikanen. Juist op dat grensgebied blijken ook waarden discutabel. Jan Myrdal geraakt daar in een crisis in herijking van perspectieven en waardeoordelen en voelt zich daar gedwongen Europa te verloochenen of beter: niet door dik en dun goed te praten. Een ondermijnende stad wellicht ook voor die Russen die nu de grote invloed, die zij direct na de

Van der Werff

Tweede Wereldoorlog daar al uitoefenden, bevestigden met een militaire bezetting. k gevaarlijk voor de Russen: Myrdal voegt aan zijn beschouwingen immers toe: 'By Europeans I mean Europeans all the way from the Urals to California'.

Ongetwijfeld is een van de redenen voor de militaire invasie die vrees van Europese Russen voor Afghaanse moslimsmentaliteit, die ook in het eigen gebied van de Sovjet-Unie verstorend werkt. Veel belangrijker reden lijkt natuurlijk het achteraf bevestigde feit dat de mogelijkheid van het definitief en openlijk inpalmen van een niet bij een blok aangesloten staat, zoals Afghanistan, generlei wezenlijke weerstand of harde vergelding oproept. Wel blijft het de volstrekte negatie van internationale rechtsorde: het bewijs van de jungle.

Hoewel ik de heer B. de Gaay Fortman graag volg in zijn scherpzinnige analyses en gevolgtrekkingen, signaleer ik een onderscheid dat hij niet heeft gemaakt. De Sovjet-Unie en Afghanistan zijn alleen daarom al niet vergelijkbaar met de Verenigde Staten en Vietnam, omdat in de Sovjet-Unie geen democratische tegenkrachten intern tot herziening van een regeringsstandpunt kunnen leiden.

De bezetting betekende bovendien een bevestiging van het reeds in Iran in 1979 te constateren gebrek aan intrinsieke kracht en versaliteit van de Verenigde Staten als globale mogendheid en evenzeer van een enorme zwakte van West-Europa, bestaande uit belanghebbende staten met betrekking tot dit Zuidwestaziatische gebied. Bovendien lijkt het erop dat de beide supermachten het laatste jaar meer risico's in woord en daad zowel tegenover elkaar als tegenover derden nemen dan tevoren. Ik laat hierbij overigens prikkels, zoals de flagrante schending van volkenrecht en diplomatieke onschendbaarheid in Iran, ter zijde. De heer Van Hulst sprak hierover reeds uitvoerig. Wij staan geheel achter zijn woorden.

Betreft de Afghaanse bezetting een regionaal probleem in een verwijderd werelddeel met een beperkte globale component? Zelfs wanneer de bewindslieden zo'n standpunt onderschrijven, behoeft het nog zeker onze aandacht. Ook dan gelden militair gesproken voor ons vragen. Onmerkbaar voor de sterkte qua troepen en wapening van het Warschaupact is deze operatie van bijna 100.000 man met bovendien nog een dertigtal marinevaartuigen in de Indische Oceaan im-

mers geschied. Voor de krachtsverhoudingen in Europa betekent dit aan de andere zijde van het IJzeren Gordijn geen enkel verschil. Voor de NAVO lijkt het anders te liggen. Wellicht zullen de VS voor West-Europa bestemd materieel, munitie en manschappen in het Midden-Oosten en Zuidwest-Azië behoeven, ondanks punt 8 van het communiqué van 14 mei jl.; het gaat immers om de woorden 'permanent' en 'reserve' in de zin. Een uitspraak van de onderstaatssecretaris op 14 april jl. wijst in deze richting.

Hebben de NAVO-ministers op mededelingen van de grootste NAVO-bondgenoot gereageerd met een volledige bereidverklaring tot opvang en tot een passende division of labour? Is de toezegging van een Nederlandse marinedeelname in de Standing Naval Force Atlantic II de enige bijdrage? Overigens benaderen wij deze belangrijke aangelegenheid positief. Ik vraag dat, omdat antwoord 29 wel getuigt van 'volstrekte afwijzing' van de Russische invasie in Afghanistan, maar weinig inzicht biedt in concrete beleidsdaden en -mogelijkheden.

Daarnaast wil ik een vraag stellen naar aanleiding van het wat summiere antwoord op vraag 24: het bondgenootschap van de NAVO geldt voor een bepaald territorium, dat echter deels niet de grondstoffen of de aanvoerlijnen waarborgt, die voor het veilig voortbestaan van het collectief van beide zijden van de Atlantische Oceaan, maar zeker aan deze zijde, nodig zijn. Leidt dit manco tot gevolgtrekkingen? Zal verdragsartikel 4 vaker ingeroepen worden? Is de samenhang van de NAVO-partners op meer dan uitsluitend militaire aspecten niet al als noodzakelijk erkend met het door de Atlantische Raad in december 1956 aanvaarde rapport 'Non-military cooperation in NATO'? Achten de bewindslieden het wenselijk de toen ontvouwde denkbeelden ter wille van groter interne cohesie juist nu nader te bezien en nog verder dan al geschiedt uit te bouwen? Naast de militaire veiligheid zal het kabinet evenzeer aandacht moeten schenken aan de verdere belangenbehartiging van eigen land en bondgenoten waarbij uiteraard scherp onderscheid tussen beide geboden blijft. Dr. Myer doelde hierop in NRC/Handelsblad van 22 mei jongstleden. Washingtons definitie van 'veiligheid' en 'belang' – bovendien: welk Washington? – behoeft de onze niet te zijn.

Dat wil zeggen: er zullen geen militaire inspanningen op titel van de NAVO in en rond de Indische Oceaan

plaatsvinden. Wel wil ik daarbij constateren, dat dat niet alleen een kwestie van beginsel is maar ook een uiting van het ontbreken aan kracht, macht en middelen bij de Westeuropese mogendheden; alleen Frankrijk doet nog enigermate mee; het Verenigd Koninkrijk komt niet meer 'east of Suez'. Verdere gevoelsoverwegingen hoor ik in West-Europa eigenlijk nooit noemen, maar ik bespeur er wel, het is een wat gecompliceerd geval: enerzijds het machteloze gevoel van het buiten spel staan van voormalige koloniale mogendheden, die zich nog steeds uitermate deskundig ten aanzien van die gebieden beschouwen, en anderzijds een gevoel van een zekere 'Schadenfreude', dat de nu verantwoordelijke drager van de globale last en druk er zeker niet meer van maakt dan zij eertijds; een begrijpelijke maar wel gevaarlijke, want niet door rede ingegeven reactie.

Juist omdat er een aantal cruciale vraagstukken van vitale aard ligt, juist omdat de 'ontspanning', 'détente' of 'vreedzame coëxistentie' – de heer B. de Gaay Fortman waagde zich vanochtend aan een definitie daarvan – waarvan niemand precies weet of wist wat het inhoud of bemantelde, ten einde is en de confrontatie tussen Oost en West weer een open – zij het gelukkig geen koude oorlog – karakter draagt, menen wij dat de bereidheid tot onderhandelen met de landen van het Oostblok overal waar dat kan en zin heeft moet blijken; evenzeer in Madrid als in Wenen, als in Genève enz. Met één restrictie, die overigens deze bewindslieden niet behoeft te worden voorgoed gehouden maar die wel uitgesproken moet worden omdat anderen in Nederland die term 'onderhandelen' zo achteloos uitspreken, zo losjes hantieren. Deze bewindslieden weten uit hun ervaring, hun kennis en inzicht als diplomaat, historicus of politicus – misschien soms zelfs een combinatie daarvan – wat het woord 'onderhandelen' betekent. Wat de ervoor noodzakelijke geestelijke instelling is, hoe scherp de formulering moet zijn, hoe belangrijk het is tevoren strategie, tactiek en zeker agenda-indeling te bepalen, hoe nuttig het is al creatief alternatieven te overwegen, hoe onmisbaar het is de intenties, methoden en oogmerken van de tegenpartij te kennen.

Zo is er nog veel meer. De eenheid van het klassieke drama, die van tijd, plaats en handeling, is er beslist niet bij; het betreft een Shakespeariaanse veelheid van issues, gecombineerd met het onwezenlijke van Pinter en met het uitzichtloze van 'Wachten op Godot' daaraan toegevoegd.

Van der Werff

Minister **Van der Klaauw**: En soms toch ook de humor van de Marx-brothers!

De heer **Van der Werff** (VVD): Dat wil ik graag waarnemen, al zie ik nog niet een 'avond in de opera'.

Het verhaal van de totstandkoming van situering en opzet van de beide nieuwe wederzijdse ambassades van Moskou en Washington vormt hiervan een aardige illustratie en wanneer een man als Giscard, die beslist niet uitsluitend uit is op het behalen van goedkope successen, afgaat in een internationale topbespreking spreekt dat veel duidelijker taal over de enorme moeilijkheden dan het obligate geroep in sommige Nederlandse kringen om onderhandelingen sec, dat wil zeggen zonder onderpand en tot elke prijs.

Wij zijn niet bereid, zo'n uitgangspunt te aanvaarden; wel onderkennen wij het nut van een noodzaak tot onderhandelen ten einde wezenlijke resultaten te bereiken waartoe de partners aan de tafel dan ook eerst een zekere principiële bereidheid dienen te tonen; maar wij weigeren ons aan de euforie van het onderhandelen als activiteit op zichzelf over te geven. Een voorbeeld hoe moeilijk het bereiken van onderhandelingsresultaten is bood vijf jaar geleden de toetsingsconferentie van het non-proliferatieverdrag. Wordt een dergelijke toetsing dit jaar in augustus weer grondig voorbereid? Koesteren bewindslieden hier enige verwachting van?

Ten slotte nog een paar opmerkingen. Stabiliteit achten wij althans tot op zekere hoogte een waarborg voor vrede of althans tot beperking van mondiaal oorlogsgevaar, gevaar dat ik overigens allerminst wil minimaliseren. Ik meen dat ik dit de Minister van Buitenlandse Zaken niet in herinnering behoef te roepen; hij was daarbij zelf de Nederlandse woordvoerder.

Als voor dat evenwicht tactisch-nucleaire wapenen nodig zijn, dan zullen wij ook in Nederland die noodzaak moeten aanvaarden en onderkennen. Ik kan de redenering van de heer Broeks dat de SS 20 geen offensief karakter kan hebben, niet geheel volgen. Gezien de aanmaak van vijf SS 20's per maand in de Sovjet-Unie bij een totaal momenteel al van meer dan 100 – ik dacht nog geen 150 – met drie dekkoppen van 50 kiloton elk en de technische kennis voor uitrusting met vier dekkoppen, lijkt dat wel noodzakelijk. Overigens is het zoals de heer Van Eekelen in zijn uiterst zorgvuldig geformuleerd en doordacht artikel in een recente bundel van de Tel-

derstichting schrijft, 'de belangrijkste vraag sinds de eerdergenomen beslissingen over nucleaire wapeningen, nu ruim twintig jaar geleden'. Maar net zo nodig zal die aanvaarding zijn als het op peil houden, dat wil zeggen aangepast aan de offensieve potenties van de tegenpartij, van onze defensie-uitgaven.

Eén ding staat echter vast. Het streven naar ontspanning binnen die stabilisatie is uitermate belangrijk. Daarmee wordt immers een verhoging van ieders veiligheid beter bereikt dan met voortgaande bewapening. Ongelukkigwijze heeft die ontspanning eerst kans van slagen bij bereidwilligheid van de beide supermachten. Slechts zij kunnen de werkelijke toenadering effectueren. Kleinere staten als Nederland zullen daarbij slechts een klimaatbevorderende rol kunnen vervullen.

□

De heer **Meuleman** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Bij de behandeling van de begroting Buitenlandse Zaken (inclusief NAVO) worden wij met zoveel aspecten van dit hoofdstuk geconfronteerd, dat slechts een globale benadering mogelijk is, daarbij ook in aanmerking nemende de beperkte spreek-tijd.

Wij zouden onze bijdrage willen beginnen met enkele opmerkingen aangaande het Midden-Oosten. Wij hebben wel enig begrip voor de moeilijke positie van de Minister ten aanzien van het Midden-Oosten, waar hij moet trachten vele tegengestelde bewegingen met elkaar te verzoenen. Vanouds zijn daar de zeer vriendschappelijke betrekkingen met Israël, maar daarnaast spelen de Europese politieke samenwerking en de niet te miskennen allerwegen oplevende sympathie voor de PLO.

Zie ik het goed dat de Minister onze goede relaties met Jeruzalem in dienst tracht te stellen van een wat informele dialoog tussen Israël en de PLO, waarbij Nederland dan als doorgeefluik functioneert? Moet in dit verband bij voorbeeld de ontvangst van de heer Sartawi, de toponderhandelaar van de PLO, op het eigen departement worden gezien?

Aan Trouw van 30 april 1980 ontleen ik, dat de Minister op 4 maart 1979 heeft uitgesproken dat: 'Het grote probleem van de PLO is dat de PLO als één van haar doelstellingen de vernietiging van de staat Israël kent. Dat is iets wat voor mij volledige onacceptabel is. Als je dus om feitelijke actieve contacten vraagt met zo'n organisatie, dan vind ik dat je verder gaat dan je gezien deze doelstelling kan gaan.'

Ik vraag mij intussen dan wel af welke concrete resultaten het Nederlandse beleid van 'geen partij kiezen maar als doorgeefluik functioneren' intussen heeft gehad om een zodanige koerswijziging mogelijk te maken, dat PLO contacten heeft met hoge ambtenaren van Buitenlandse Zaken. Welke concrete wijzigingen in PLO-opvattingen kan de Minister aanwijzen en hoe beoordeelt hij het nog steeds ongewijzigde Handvest van de PLO?

Wij zijn bijzonder beducht voor een politiek isolement van Israël, waardoor aldaar de standpunten kunnen worden verhard, bij voorbeeld ten aanzien van de positie van Jeruzalem als ondeelbare, blijvende hoofdstad van Israël.

Ziet de bewindsman niet met ons ook in de unanieme opstelling van de westerse bondgenoten achter de Islamitische reactie op de inval in Afghanistan een bron van spanningen, in die zin, dat deze opbloei in de verhouding tot de Arabische landen gemakkelijk kan leiden tot een verder isolement van Israël?

Voorts valt te denken aan de ideeën van de Franse president Giscard d'Estaing over een eurodualistische dialoog. Ook deze gedachte, juist in een tijd dat de Franse buitenlandse politiek zich toch al zo profileert, kan naar onze opvatting slechts leiden tot isolatie van Israël, met alle mogelijke spanningen van dien.

Van toetreding van landen als Spanje en Griekenland tot de EEG heeft Israël binnen het kader van de Europese politieke samenwerking ook niet veel te verwachten. Nogmaals, een versterking van het Israëliësch isolement ligt dan in het verschiet!

Meer in het algemeen hoor ik gaarne de beschouwing van de Minister over de Franse 'Alleingang' ten opzichte van Moskou. Het op eigen houtje aansturen op een topconferentie om de spanningen, ontstaan ná Afghanistan, te bespreken zonder de bondgenoten daar vooraf behoorlijk over in te lichten, is toch een klap in het gezicht van de Europese politieke samenwerking? Kan er inderdaad gesproken worden van een Franse Oostpolitiek? Deze Oostpolitiek is dan wel de Westpolitiek van de Russen!

Ik zou er ernstig voor willen waarschuwen, dat de USSR een wig drijft tussen de Verenigde Staten en een aantal belangrijke bondgenoten. Een eensgezinde reactie binnen de Eurogroep in de NAVO en op de komende ministeriële ontmoeting van de Noord-Atlantische Raad in Ankara is meer dan ooit van belang.

Meuleman

Als gevolg van de opengevallen gaten in de verdediging van West-Europa door Amerikaanse troepenverplaatsingen naar de Perzische Golf en de Indische Oceaan zullen de Europese defensielasten moeten stijgen. Welke consequenties hebben de resultaten van het overleg in de Eurogroep over onze defensieplanning en die van de bondgenoten? Is het mogelijk precies die maatregelen te treffen, die mede van nationaal belang zijn – bij voorbeeld het fregattenproject ten bate van Portugal – zonder de noodzakelijk eenheid in gevaar te brengen?

Ik zou in dit verband willen vragen, of ook Nederland zich in het eindcommuniqué van de top van 13 en 14 mei jl. heeft aangesloten bij die landen, die toestemden hun uiterste best te doen om de extra lasten van de NAVO voor de veiligheid van de NAVO, die voort zouden kunnen vloeien uit de toegenomen verantwoordelijkheden van de Verenigde Staten in Zuid-West-Azië, het hoofd te bieden? Hoe lang zal ons land zich nog kunnen houden aan de 3% reële groei-afsprake, gezien de laatste ombuiging van f 155 miljoen op Defensie?

In verband met de huidige internationale spanningen werd immers 'vooral' volstaan met f 155 miljoen, maar wij vrezden het ergste voor de begroting van 1981. Ik zou echter aan willen dringen op een onverminderd vasthouden aan de gemaakte afspraken. De Sovjet-defensie-uitgaven stijgen nog steeds met 11 tot 13% van het bruto nationaal produkt!

Met de verslechterende Oost-West-betrekkingen lijkt tevens de positie van de mensenrechten in de USSR nog benarder te zijn geworden. Zo poogt het bewind volgens dissident Sjtsjaransky een definitieve oplossing te vinden voor het Joodse probleem, maar ook de vervolging om des geloofs wille treft velen. Een daarvan is Anatoly Koplík, een gevangene Baptist; een ander, de Oekraïner Shumuk, die alles bij elkaar al meer dan 30 jaar gevangene heeft gezeten vanwege zijn geloof (Nieuwsbrief Amnesty International, mei 1980). Welke mogelijkheden ziet de Regering, ondanks de toegenomen spanningen druk op het Sowjet-regime uit te oefenen? Gedachtig aan het bijbelwoord (Hebreë 13: 3): Gedenk de gevangenen, alsof gij mede gevangen waart!

Dat vele belangrijke vergaderingen in Europees verband plaatsvinden is een feit. Over het feit dat bij de behandeling van onder andere de zuivelprijzen in Brussel ook op zondag 27 april jl.

vergaderd werd willen wij onze diepe teleurstelling uitspreken. Wij vragen of het nu echt noodzakelijk is dat dit op zondag plaatsvindt.

Minister van der Klaauw: De Nederlandse Regering heeft tot op het laatste moment bezwaar gemaakt tegen een vergadering op zondag. Zij heeft getracht een andere dag aangewezen te krijgen, zulks vanwege de zondagsheiliging. Dat is helaas niet gelukt. Omdat alle andere landen wel in Brussel aanwezig zouden zijn, heeft Nederland besloten ook aanwezig te zijn.

De heer **Meuleman** (SGP): Ik ben dankbaar voor het antwoord van de Minister. Wij willen de Minister maar ook de Regering vragen (want meerdere ministers zijn hierbij tegewoondig geweest) om in de toekomst vergaderingen, hoe belangrijk ook, niet meer op zondag te doen plaatsvinden. Wij mogen dan ook op de medewerking van de Regering rekenen.

Bij de behandeling van de begroting voor 1979 hebben wij gewezen op de problemen die er voor Zuid-Afrika nog steeds aanwezig zijn. Wij willen er ook thans wederom bij de Regering op aandringen mede te helpen zoeken naar een vreedzame oplossing voor de geweldige problemen, welke er voor Zuid-Afrika nog steeds liggen. Help daartoe premier Botha en geef hem een kans, of nog beter, geef hem steun bij de moeilijke taak, die op zijn schouders rust. Dit is altijd beter dan een boycot, die van vele kanten helaas wordt aangemoedigd. Zelfs de kerk schaamt zich niet om de zogenaamde bevrijdigingsbewegingen financieel te steunen. Het is bekend gegeven dat zovele gewelddadige bewegingen in Afrika en Azië die gericht waren op 'bevrijding' geen ware vrijheid maar nieuwe onderdrukking hebben gebracht, onder een marxistische dictatuur! Wij denken aan die landen die met steun van Rusland en Cuba niet zijn bevrijd, maar onder een nieuw juk zijn gebracht. De Regering verwacht van een olieboycot uitsluitend door Nederland uitgevoerd, geen heil; antwoord op vraag 79, memorie van antwoord. Wij zijn dit met de Regering eens, doch zouden de Regering met klem willen verzoeken om de EG-partners ervan trachten te overtuigen deze weg niet op te gaan, en uit te spreken dat Nederland ook in EG-verband geen boycot zal steunen!

In antwoord op de vragen 80, 81, 82 en 83 van de memorie van antwoord wordt door de Regering uitvoerig ingegaan op de apartheidspolitiek in Zuid-Afrika. Wij vinden het antwoord

op vraag 80 van groot gewicht; gesteld wordt: 'Premier Botha's houding ten aanzien van apartheid wordt in het algemeen gekenmerkt door een grotere mate van flexibiliteit dan de opstelling van zijn voorgangers. Op verschillende terreinen werden onder zijn leiding hervormingen doorgevoerd, dan wel in het vooruitzicht gesteld. Een voorts: 'Premier Botha heeft herhaaldelijk verklaard dat verder gaande hervormingen gewenst en noodzakelijk zijn, zonder daarbij aan te geven welke verdere veranderingen kunnen worden verwacht, en op welke termijn deze zouden worden uitgevoerd.'

Wij zijn het met de Regering eens dat dit bemoedigend is en dat de Zuid-Afrikaanse regering bereid is op diverse terreinen aanpassingen door te voeren, en al is dan met betrekking tot plannen van de Zuid-Afrikaanse regering voor een nieuwe grondwet nog geen overeenstemming bereikt, de goede wil is toch aanwezig om ook in dezen een oplossing te zoeken. Wij willen de Regering vragen, maar er ook bij haar op aandringen om te streven naar hulp om vanuit een christelijke bewogenheid te helpen waar mogelijk is.

Een land als Mozambique dat onder meer met financiële steun van de westerse wereld en de Wereldraad van Kerken werd 'bevrijd' zucht nu onder de marxistische dictatuur: kerken worden gesloten, Gods woord is een verboden boek. Ook onze Regering zal erop hebben toe te zien, al het mogelijke te doen om te voorkomen dat ook naburige landen in handen van het atheïsme vallen. Het hoofddoel – verbreiding van het communisme over heel de wereld – hebben de Sovjets nog nooit opgegeven. Mogen wij de Regering vragen om in ruime mate Zuid-Afrika steun te verlenen? Het heeft deze steun dringend nodig, vooral ook van Nederland; onze landen zijn cultuur, historie en religie nauw met elkaar verbonden.

Wij spraken erover dat het hoofddoel van Rusland nog steeds is de verbreiding van het communisme over heel de wereld. Daarom moeten wij waakzaam zijn, ondanks de schone beloften en toezeggingen die de staten van het Warschauverdrag hadden gedaan: alle staten oproepen tot vrede en veiligheid, eerbied voor de rechten, het niet gebruiken van geweld, of dreiging met geweld, onaantastbaarheid der grenzen, rechten van de mens en fundamentele vrijheden, enz. Als dan de werkelijkheid is: verovering van andere landen, interventie in Afghanis-

Meuleman

tan dat alle landen die door het communisme bezet zijn en blijven en nimmer hun vrijheid terugontvangen, mag voor het Westen een baken in zee zijn, zich door de schone woorden van de Sovjets niet tot verslapping van eigen defensiebeleid te laten leiden. Daarom hebben wij een krachtige defensie nodig. De belangen die in het geding zijn, zijn zo groot dat wij onze positie in NAVO-verband sterk dienen te maken, om niet de naam te krijgen van een onbetrouwbare bondgenoot. Het gaat uiteindelijk om het zijn of het niet zijn. Het gaat om onze christelijke vrijheid, om te kunnen leven naar de beginzelen van Gods woord. Daarom heeft de overheid de dure roeping, om haar beleid daarnaar te richten.

Tot slot willen wij de Regering wijsheid en sterkte toewensen bij het vervullen van haar zware en verantwoordelijke taak tot bescherming van onze geestelijke vrijheid, die nodig is om als land en volk te mogen leven onder de zegen des Heren.

Sluiting 17.58 uur.

Lijst van ingekomen stukken met de door de Voorzitter ter zaken gedane voorstellen;

1°. de volgende regeringsmissives:

een, van de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, ten geleide van 110 exemplaren van zijn circulaire aan de gemeentebesturen betreffende de gevolgen van de nadere ombuigingen 1980 voor de uitkeringen uit het Gemeentefonds;

een, van de Minister van Verkeer en Waterstaat, betreffende vaststelling van het tracé van de omlegging van rijksweg 34 om Odoorn en Klijndijk;

een, van alsvoren, ten geleide van het zevende Voortgangsrapport Oosterscheldewerken;

een, van alsvoren, betreffende havenfaciliteiten buiten de sluisen bij IJmuiden;

een, van alsvoren, betreffende voorhavenplannen bij IJmuiden;

een, van de Minister van Economische Zaken, betreffende commentaar op het AER-advies inzake toepassing van een andere tariefstructuur ten behoeve van een verdergaande energiebesparing;

een, van de Ministers van Economische Zaken en van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, betreffende het Structuurschema Elektriciteitsvoorziening, deel d.

De Voorzitter stelt voor deze missives voor kennisgeving aan te nemen.

De bijlagen zijn nedergelegd ter griffie ter inzage voor de leden;

2°. een missive van de Voorzitter van de Raad van Europa, ten geleide van een aantal documenten besproken tijdens de vergadering van de Parlementaire Assemblee van de Raad dd. 21-25 april 1980.

De Voorzitter stelt voor deze missive voor kennisgeving aan te nemen.

De bijlagen zijn nedergelegd ter griffie ter inzage voor de leden;

3°. een missive van het Havenschap Delfzijl, ten geleide van een aantal stukken vastgesteld door de raad van bestuur in zijn vergadering van 8 mei 1980.

De Voorzitter stelt voor deze missive voor kennisgeving aan te nemen.

De bijlagen zijn nedergelegd ter griffie ter inzage voor de leden;

4°. de volgende **lijst van besluiten**:

De Voorzitter heeft na overleg met het College van Senioren besloten om:

1. de openbare behandeling van het volgende wetsontwerp te doen houden op 3 juni a.s.:

Wijziging van de Politiewet met het oog op samenwerking (14 183);

2. het voorbereidend onderzoek door het College van Senioren en de openbare behandeling van de volgende wetsontwerpen te doen houden op 3 juni a.s.:

Wijziging van hoofdstuk XI (Departement van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening) van de begroting van uitgaven van het Rijk voor het jaar 1978 (verzamelontwerp; eerste wijzigingsvoorstel) (15 633);

Wijziging van hoofdstuk VIII (Departement van Onderwijs en Wetenschappen) van de begroting van uitgaven van het Rijk voor het jaar 1979 (wijziging naar aanleiding van de Voorjaarnota; eerste wijzigingsvoorstel) (15 967);

Wijziging van de begroting van het Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf voor het jaar 1978 (16 087);

Wijziging van hoofdstuk X (Departement van Defensie) van de aanwijzing en de raming van de middelen tot dekking van de uitgaven van het Rijk voor het jaar 1980 (voorzieningen in verband met de overgang van de Dienst van het Loodswezen naar het Departement van Verkeer en Waterstaat; eerste wijzigingsvoorstel) (16 134);

3. de openbare behandeling van het volgende wetsontwerp te doen houden op 4 juni 1980:

Regelen omtrent de privaatrechtelijke bescherming tegen misleidende reclame (13 611);

5°. de volgende geschriften:

een, van mevrouw C. A. Klooster te Ellewoutsdijk, betreffende een aantal aspecten van het regeringsbeleid.

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissie voor Algemene Zaken en Huis der Koningin;

een, van mevrouw C. Cassa-Westerman te Vlissingen, betreffende het vraagstuk van de abortus provocatus.

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissies voor Justitie en voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne.

